

DEÁK FERENC

1803 - 1876

DEÁK FERENC
1803 - 1876

DEÁK FERENC

1803 - 1876

DEÁK FERENC
HAGYOMÁNYÖRZÖ
ALAPÍTVÁNY

Deák Ferenc Hagymányörzö Alapítvány Alapító Kurátorai:

Lázár István – elnök

Bóbics László

Dr. Gyimesei Endre

Dr. Magyar Károly

Dr. Szinkú Mihály

Nógrádi László

A könyvet a Deák Ferenc Hagymányörzö Alapítvány megbízásából összeállította és szerkesztette:

Horváth Krisztina

Gergely János

Lázár Roland

ISBN 978-963-08-7708-4

Grafikai és nyomdai munka: RENZOL Dekor Reklámstúdió – Sámel Zoltán

Terjedelem: B/5

Megjelent: 2013. október 17-én Deák Ferenc születésének 210. évfordulóján

www.deakferenc.hu

Ingyenes kiadvány. Kereskedelmi forgalomba nem hozható!

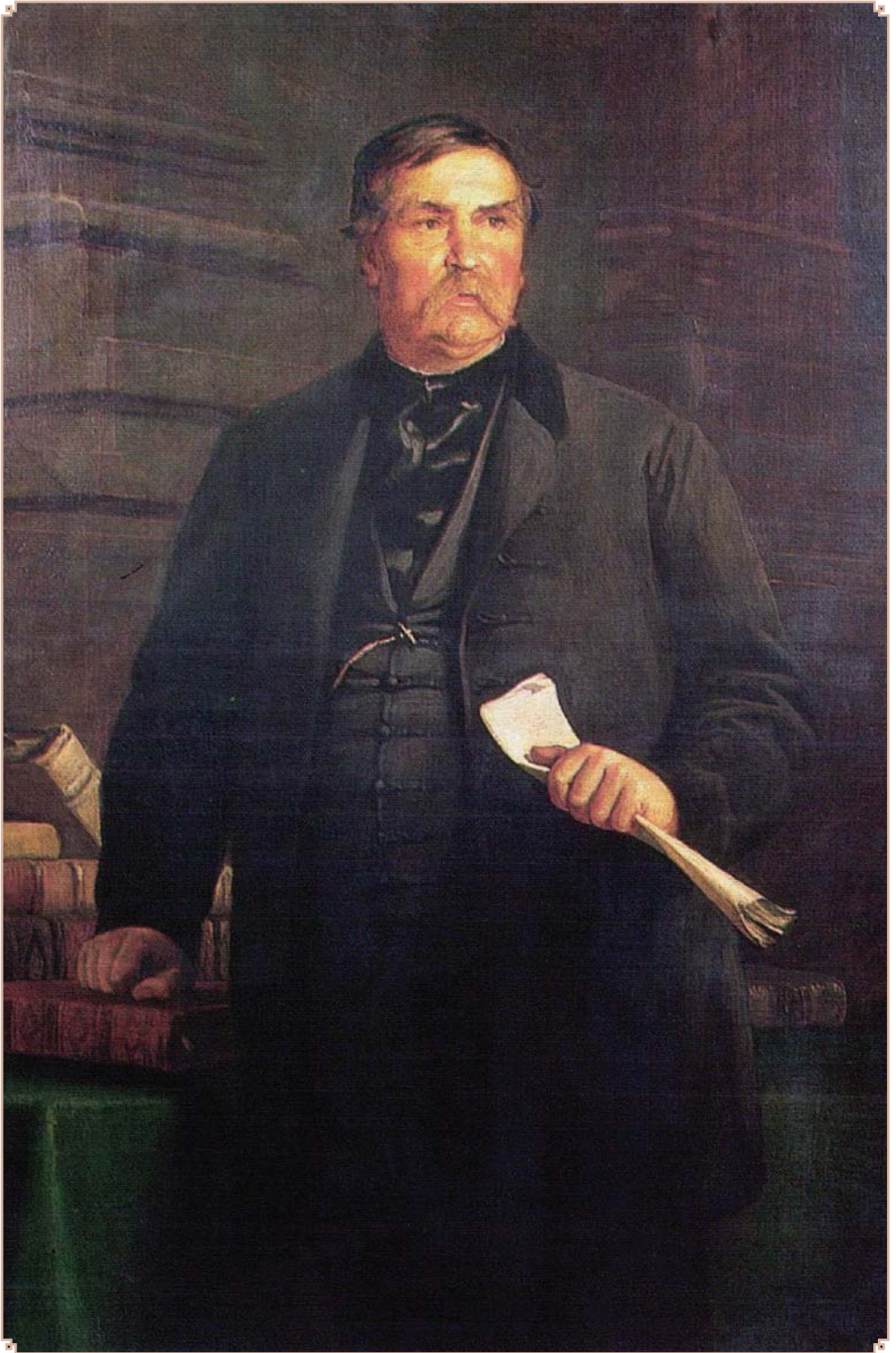
Minden jog fenntartva!

Vörösmarty Mihály

Deák Ferenc

*Alkudtál s mondtad: „nem kell, amit ti szerettek,
Vagy nem kell úgy, mint élni, szeretni szokás;
Munkabíró lelket kívánok, félni tudatlant,
S félni merőt: amint a haza jobb ügye hí.
És emberszerető szívet, ha vad indulatokkal
És áleszmékkal küzdeni síkra kelek.
Tűrni viszályt és pártharagot, s ha kerülni lehetlen,
Régi baráttól is tűrni a néma döfést.
S amint kezdettem fiatalkori lelkesedéssel
Arról hálaimát mondani vég napomon.
Mindezekért a díj, amelyet elérni reményem:
Vajha kicsin legyek a nagy haza hősei közt.”*

Előszó

*A „Haza bölcse”! A mi hazánké! Deák Ferenc.
A név, melyet kimondva mindenkinek ugyanaz jut eszébe: a „Haza bölcse”.*

Deák a magyar történelem egyik kiemelkedő, az ország sorsát befolyásolni képes szereplője volt. Akinek már életében nagy tisztelete alakult ki, és ami a későbbiek során is megmaradt. Nem vált ugyan népdalok, drámák, filmek hőségévé, de alakját mindig körülfonta egyfajta elismertség, amelynek jellegzetes megnyilvánulása például az a számtalan anekdota, amelyeket az emlékezet megőrzött róla, vagy alakjához kapcsol.

Deák Ferenc olyan ember és olyan politikus volt, aki tudott bátor lenni, amikor bátornak kellett lenni, és tudott bölcs lenni, amikor bölcsnek kellett lenni – anélkül, hogy a becsületén csorba esett volna.

Deák Ferenc alakja különleges helyet foglal el a Zala megyeiek emlékezetében. Számon tartják, mint országunk egyik kiemelkedő politikusát, jelentős történelmi személyiséget, valamint számos helység őrzi féltőn emlékét, intézmények viselik a nevét, szobrai, emléktáblái, róla elnevezett utcák, terek találhatók országszerte

Deák Ferencről sokan sokféleképpen írnak, beszélnek, idézik gondolatait. A Deákiság, mint életfilozófia, a Hazához a Nemzethez való viszonyulás azonban nem mindenki számára egyértelmű. Deákot megismerni, megpróbálni azonosulni vele és a mai nihilista közállapotok között minden Magyar Ember számára kötelező!

A mi Deákunk egy olyan korszakban élt és alkotott – többnyire Kehidai birtokán –, amit Széchenyi vagy éppen Kossuth nevével fémjeleznek. Deákról, akinek köszönhetően megmaradhattunk Magyarnek, akinek köszönhetjük a kiegyezést a Habsburgokkal, szinte alig, vagy inkább semmit sem hallunk.

E könyv egy iránymutató embert, életének történetét mutatja be. Az ember jelenik meg benne és a tanulság mely örök:

„Kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad.”

Annyi mindent kellene elmondani, hogy teljes legyen a Mi Deákunkról alkotott kép, hogy egy lélegzetvételnnyire átlagos ember nehezen emészthetné meg. Ezért a szigorúan vett életrajzot egy-egy beszéddel, anekdotával, érdekességgel szakítottuk meg, hogy legyen idő elgondolkodni az előtte levő egységekről.

– szerkesztők –

Geak János

sz. 1803. október 17. — 1876. január 28.

Deák Ferenc

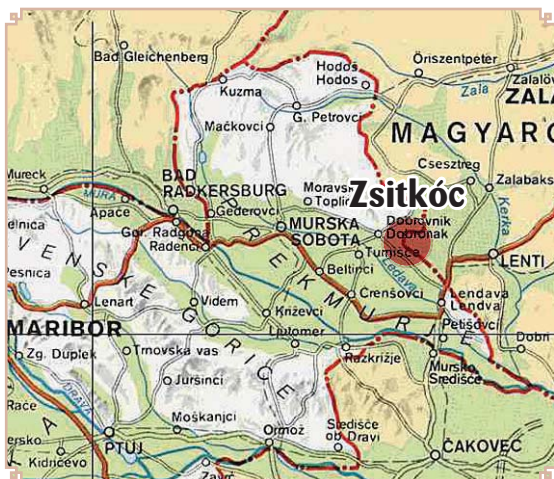
bágyának. A Deák testvérek ezután máig ismeretlen körülmények között, a zálogjogú adományt követő hihetetlen gyorsasággal, még 1665. december 22-én Bécsben, I. Lipót által kiállított armálist, azaz nemesi címerlevelet nyertek.

A második generáció, idősebb Deák Péter fia, ifj. Péter jó stratégiával, a vármegyei tisztkarba lépve építette tovább a család tekintélyét és vagyonát. Az 1719. decemberi tisztújításon a kapornaki nagyobb járás alszolgabírójává választották, majd jó másfél évtizednyi szolgálat után, 1735-ben főszolgabíró lett ugyanott.

Ifj. Deák Péter birtokszerzéseivel és a szomszédos Vas vármegyére is átnyúló kölcsönügyletei segítségével – hivatali tevékenységével párhuzamosan – építette a családi vagyont és presztízst. Az ősi zsitkóci javak, valamint a petánci, orokláni és vörösfalui szerzemények mellett a legismertebb birtoka Tárnok volt.

A Deák család a mura vidéki Zsitkócról származik. A zsitkóci birtok Deák születése idején már a család szempontjából nem volt annyira jelentős. A nagypapa, Deák Gábor azonban még feltehetően Zsitkócon született és élt is, bizonyos ideig.

A zsitkóci Deák Péter és testvére, Mihály 1665 decemberében háromszáz ezüstartallért kölcsönzött földesurának, gróf Nádasdy Ferenc országbírónak. A kölcsönért cserébe Nádasdy 1665 decemberében zálogjogon a településhez tartozó Cseterten házat és ahhoz tartozó tizenhét hold földet adományozott a testvérpárnak, két – későbbi fogalommal élve – felszabadított job-

Zsitkóc település ma Szlovénia területén található

Deák Ferenc emléktábla Zsitkócon

<p>kehidai Deák Ferenc (Sójtör, 1803. okt. 17. – Budapest, 1876. jan. 29.) politikus</p>	<p>Apja: kehidai Deák Ferenc (1761–1808)</p>	<p>Apai nagyapja: kehidai Deák Gábor (1730 – Zalatárnok, 1788. júl. 1.)</p>	<p>Apai nagyapai dédapja: kehidai Deák Péter</p>	
		<p>Apai nagyanyja: hertelendi Hertelendy Anna (1744 – Kehida, 1803. okt. 3.)</p>	<p>Apai nagyapai dédanyja: Zajgár Zsuzsánna</p>	
	<p>Anyja: szarvaskendi Sibrik Erzsébet (1768–1803)</p>	<p>Anyai nagyapja: szarvaskendi Sibirk Antal (1737–1797) győri alispán</p>	<p>Apai nagyanyai dédapja: hertelendi Hertelendy Gábor (Bucsu, 1713. márc. 4. – Kehida, 1757. ápr. 15.) zalai alispán</p>	<p>Apai nagyanyai dédanyja: petőfalvi Uzovics Judit</p>
		<p>Anyai nagyanyja: felsőeőri Bertha Klára (†1772)</p>	<p>Anyai nagyapai dédapja: szarvaskendi Sibrik Pál (1709–1745) huszárhadnagy</p>	<p>Anyai nagyanyai dédanyja: kisgeszényi Szabó Erzsébet</p>
			<p>Anyai nagyanyai dédanyja: Árossy Klára</p>	

Deák Ferenc családfája

Ifj. Deák Péter elsőszülött fia, Gábor az apa szí-
vós, építkező munkájának köszönhetően fölöttébb
sikeresnek ígérkező házasságot kötött. 1757. au-
gusztus 28-án Kehidán – Tárnok földesuraként –
feleségül vette Hertelendy Gábor nemrég árvaságra
jutott egyetlen leányát, Hertelendy Annát. E frigy
Deák Gábort vitathatatlanul a megye nemesi elit-
jéhez kapcsolta, és az egyetlen leányörökös révén
Kehida, valamint a kiterjedt Hertelendy-uradalom
törvény szerinti földesurává tette. Ugyanakkor
azonban e házasság mindkét félnek sok bajt, pört
és szerencsétlenséget hozott.

Hertelendy Anna

A később óriási adósságai és botránygyanús
magánélete miatt elhíresült Hertelendy Anna
1768-ban vagyoni elválást, illetve házasságontást kezdeményezett férjével szem-
ben. Deák Gábor és Hertelendy Anna, tekintettel a közöttük fennálló házassági prob-
lémákra, meg is egyeztek a birtokok szétválasztásáról. A kehidai, kustányi, koppányi,
orbánysfai, forintosházi, nemesapáti és benkeházi jószágok az asszony tulajdonába ke-
rültek, míg a söjtöri, tófeji, hahóti javak a muraközi szőlővel és a koppányi Kozári-féle
malommal egyetemben, 11 226 forint ellenében a tárnoki birtokára visszavonuló Deák
Gáboréi lettek.

A válást és a birtokok szétválasztását követően, 1769-ben Hertelendy Anna Kehidát
is saját kezelésébe vette
a Hertelendy család több
más birtokával együtt. Mi-
vel azonban unokatestvé-
rével, Uzovics Ferencsel
folytatott kétes viszonya
miatt átmenetileg a Nyitra
megyei Elecskére költözött,
és Kehidára csak rövidebb
látogatásokra járt vissza, az
itteni gazdaságot tisztartói
vezették.

Deák-kúria első ismert ábrázolása (1876)

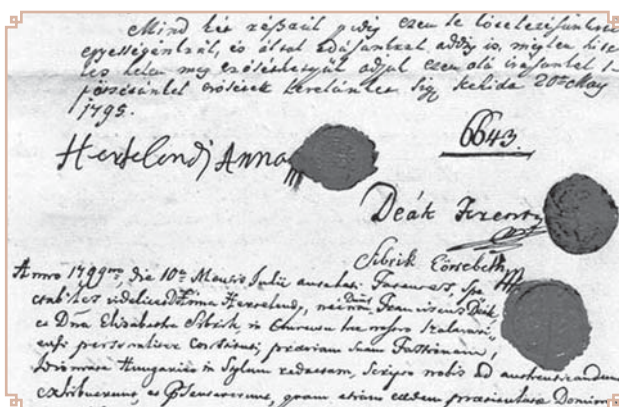
Időközben meglepő események történtek. Deák Gábor az asszony rendezetlen
magánéletére hivatkozva pert kezdett az elvesztett kehidai birtokok visszaszerzéséért
Hertelendy Anna ellen. A kehidai javak birtokában maradt Hertelendy Anna 1775.

Kehida település, ma Kehidakustány Zala Megye

Gruber Antalnak. Hertelendy Anna 1790. május 4-én egy – az átmeneti birtokviszonyokba is bepillantást engedő – folyamodással fordult Zala vármegye közgyűléséhez. Leírta a Pruszkai Antal ágens-féle bérleti ügyet, és jelezte: a birtokot olyan feltétellel adta át, hogy a zálogbirtokosnak teljességgel be kellett volna tartania a kettejük közötti szerződést.

Állítását a vármegyei vizsgálat teljességgel megerősítette. Így a törvényhatóság a kérést elfogadva 1790 júliusában – a szükséges összeírások elvégzése után – átadta Hertelendy Annának a kehidai gazdaság ingó javait. Ez a lépés azonban már nem tudta megállítani az asszony végleges eladósodását. Több részbirtok eladását követően, 1795. május 20-án megegyezett fiával, Deák Ferencsel, aki feleségével, Sibrik Erzsébettel közösen magára vállalta Hertelendy Anna immár hetvenkétezer forintra rúgó adósságát, így az anyai birtokok az ő tulajdonába mentek át. Hertelendy Anna a továbbiakban gyermekeitől külön élt Kehidán, egészen 1803-ban bekövetkezett haláláig.

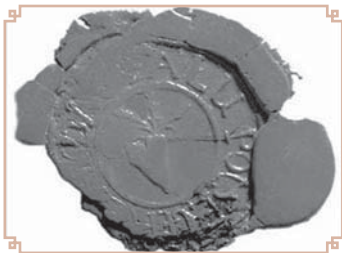

Idősebb Deák Ferenc valamint felesége Sibrik Erzsébet kézjegye és pecsétje a Hertelendy Annával Kehida átadásáról 1795-ben kötött szerződésen

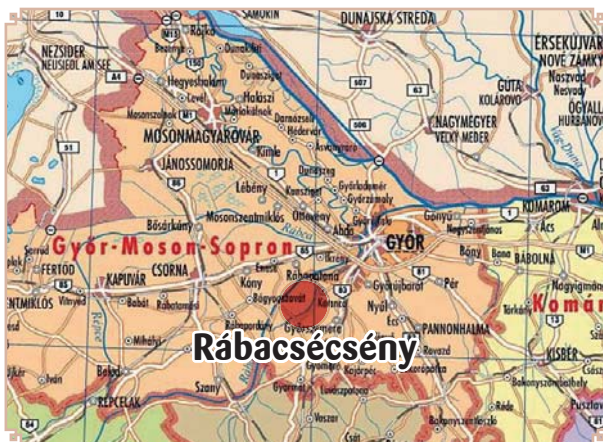

A Deák család reformkori pecsétje

Kehida község 1849 körül használt viaszpecsétje

Rábacsécsény, Győr-Moson-Sopron Megye

Deák Ferenc emlékmű Rábacsécsény, Győr-Moson-Sopron Megye

Deák Ferenc anyai nagyapja, a Csécsényből (ma Rábacsécsény) származó Sibrik Antal az 1780-as 90-es években Győr megye első alispánja, két alkalommal pedig országgyűlési képviselő is volt. Lányát, Sibrik Erzsébetet az idősebb Deák Ferenchez adta, és Csécsényben házasodtak össze.

Deák Ferenc a Zala megyei Söjtörön született 1803.október 17-én. A kis Ferenc születése tragédiával árnyékolta be a viszonylag jómódú család életét, mert édesanyja, Sibrik Erzsébet a szülés során meghalt. Ezt apja nem tudta elviselni, így a pár napos csecsemőt öccséhez, Deák Józsefhez adta Zalatárnokra.

A tárnoki család is ez idő tájt várt gyereket, és a szolgálnép között is akadt szoptatós dajka. 1808-ban édesapja, id. Deák Ferenc is meghalt. Az árvát ezután testvérei, Antal, Jozefa és Klára vették magukhoz, és a kehidai birtokra költöztek. Ferenc ekkor öt éves volt.

Söjtör és Zalatárnok, Zala Megye

Az 1870-es években készült rajz: Deák szülőháza, Söjtör

„Egy ideig egy Püspöky nevű rokonnál lakott többedmagával. Ekkor történt, hogy a lakóház tarka nőtény macskája a gyermek Deák kihúzóágyában fiadzott meg. S bár a ház gazdája több ízben is ki akarta üzni onnan kicsinyeivel, az mindig visszatért eredeti nyugvóhelyére. A gyermek látva ezt a helyzetet, maga kívánta, hogy az anyamacskát hagyják békében ott, ahol eddig is tanyázott, s ettől kezdve együtt feküdt vele ágyában.”

2013-as fotó: Deák szülőháza, Söjtör

Deák-kúria Kehidakustány, Zala Megye

Ez a magatartás a gyermek Deák szeretet igényének egyik megnyilatkozása volt. 1808-1822-ig Deák Klára volt kehidai kúria gazdaasszonya. Ő vezette a háztartást és ő viselte gondját egészen 18 éves koráig a kis Ferkónak is. Árva gyerekként rajongó szeretettel kötődött testvéreihez.

Kedvenc időtöltése az olvasás, séta, fafaragás volt. Írása nehézkes, rendetlen volt, amit azonban kivételes emlékezőképessége ellensúlyozott. A komoly, visszahúzódo fiú pártatlanságával, igazságérzetével és tanulmányi eredményével tűnt ki.

1817-1821-ig a győri királyi akadémia hallgatója volt. Ebben az időben már folyékonyan beszélt németül és latinul. A jogakadémiát követően egy évet gyakornokoskodott Zala megyében, majd 1822 novemberében Pesten, a királyi táblánál tett ügyvédi vizsgát.

A hagyományt követve megyéje szolgálatába lépett, előbb, mint tiszti ügyész, majd, mint árvaszéki jegyző. Első fennmaradt műve egy védőirat, amelyet, mint tiszti ügyész nyújtott be egy hírhedt rablógyilkos védelmére. Bár e pert elveszítette, a megyében ismertté és elismertté vált.

„Polgári társaságunk főczélja a közbátorság, s ennek fentartása a lesgzentebb kötelesség. Hazánk törvényei kemény büntetést szabnak mindazokra, kik a közbátorságot megzavarják, s a rablónak és gyilkosnak fejére nálunk is halált mond a törvény szava. A törvény azonban nem különböztet, csak általános rendszabásokat tesz, büntetést határoz a vétkes ellen, de azon mellékes környüállásokra, azon ezer meg ezer tekintetekre, melyek a bűnöst oly igen mentik vagy terhelik, egyesleg ki nem terjeszkedhetvén, azoknak megfontolását a bírónak bölcsességére s emberszerető szívére bizza.

Nálunk a bíró nem vak eszköze a törvény szavainak, hanem érezve és gondolkodva ítélő teljesítője azoknak; és valóban, a törvény rendelkezését minden különbség nélkül, minden esetnél vakon eszközlésbe venni, gyakran nem is volna egészen igazságos; mert azon jobb nevelésű kimívelt ember, ki embertársát orozva meggyilkolja, csakugyan méltóbb a halálra, mint a barmok között, minden oktatás nélkül, durván felnött, vad indulatú pásztorlegény, ki korosabb társai által elcsábítva, rablásnak indul, és rablás közben a maga vagyónát ellentállással védelmező utast agyonsujtja.

Mindezeket nem oktatva, csak emlékeztetve bátorkodik itten előadni a védelmező tiszti ügyész, és kéri e pörnek bíráit, kövessék figyelmökkel ezen sorokat, melyekben Babics Józsefnek élte-folyta röviden elmondatik; de ne úgy, mint a törvénynek komoly és irgalmat nem ismerő végrehajtói, hanem úgy, mint érezni és szánakodni tudó emberek vegyék fontolóra azokat.

A szerencsétlen Babics József Petesházán szegény sorsban született. Szülőinek nem vala módjuk, hogy ötet iskolába küldjék; helyben pedig sem templom, sem isteni szolgálat, sem pap vagy mester nincs, ki a gyermeket a keresztény hitvallásnak és az erkölcsiségnek elsőb ágazataira oktatta volna. Ily elhagyattatás mellett szilajon fölnevelkedve, ifjúságának serdülő korában, midőn még minden jó és rossz behatásnak

tárva van a szív és elme; midőn az érett megfontolást még a legjobbnál is oly gyakran elnémítják az indulatok: hogy kenyerét keresse, Becsehelyen, mint gulyás-bojtár szolgálatba állott. És épen ez vala szerencsétlenségeinek legelső kútfeje; mert Becsehely a közvélekedés szerint is mindenkor kiirthatatlan fészke és tanyája volt a magokat rejtegető csavargóknak. Tóth János, az ottani csikós nyujtott az ilyeseknek menedékhelyet, s ez által oly tekintetet szerzett magának a töle rettegő s ezért barátságát kereső vidékbeli pásztorok előtt, hogy méltán azok fejének mondathatik. A pásztor pásztorral barátkozik inkább, mint földművelővel, mert életmódjoknak és foglalatosságaiknak egyformasága őket egymáshoz húzza; így ismerkedett meg a pásztoroknál kezdő Babics József is gyenge korában becsehelyi pásztorházaival, kiknek élete folytáról már maga ezen pör is elegendő bizonyosságot tész. Ugyanis Tóth János csikós, a pörnek irománnyai szerint, mind az itt kóborló, mind a Szlavóniába által szökött gonosztevőkkel összeköttetésben lévén, a legsúlyosabb vétkek tetemes gyanújával terhelve, bővebb vizsgálat végett ns. Verőcze vármegyének általküldetett; a bojtárok közül pedig némelyek vétkeikért már büntetést kaptak; mások mint rablók és gyilkosok rettegve várják az ezen pörben hozandó végső ítéletet. Ezen vétkek barlangjában tehát Babics Józsefnek meg nem romlani majdnem lehetetlen volt. A példa és a társaság oly hatalmas eszközei jónak és rossznak, hogy még a műveltebb ember sem tagadhatja meg ezek hatalmát; s a legerősebb lelkű is beszívja vétkes szokásait azoknak, kikkel ifjuságától fogva kirekesztőleg társalkodott; de azonkívül is gyűlöli a bünt gyakorló gonosz ember jobb lelkű embertársát, és maga körül nem igen szenved meg azt; rész szerint, mert áruháztól fél, társa előtt pedig titkolódnia felette terhes, és némelykor lehetetlen is; de rész szerint azért, mert annak jámbor életében, derült és egyenes tekintetében, mindenkori szemrehányást olvas vétkeiért; üldözi tehát és gúnyolja azt mindaddig, míg vagy el nem válnak egymástól, vagy a jó is elcsábíttatik. Ezek szerint nem bocsánandó-e, hogy Babics József, kinek szívében az isteni és polgári törvények, a jónak és igaznak magvai nevelés által nem igen mélyen valának beplántálva, jó nem maradott egy oly társaságban, hol csak a vétkeknek örömei ismertettek, hol a jámbor élet kigúnyoltatott, az erkölcsös ember üldözött, és csupán a hasonlólul elvetemedett vétkes volt többi társainak barátságára érdemes?

Itt csalta el Fehér Józsi, Tóth János csikósnak bojtárja és érdemes tanítványa, Babics Józsefet magával az aligvári majorba, hol legalább ez utolsónak, a pör irománnyai szerint is, semmi vétkes szándéka nem volt; de midőn a majorbeli cselédek által megtámadtattak, társának biztatásából, sőt egyenes parancsolatjából, a neki nyujtott pisztolylyal mind magát, mind társát védelmezni kötelességének tartotta; mert még a legvadabb rablócsoporthoz is vannak bizonyos és különös szokásbeli törvényei, melyek szerint öregebb társának nem engedelmessé, valamelyiket földadni vagy elhagyni, és a veszedelemben nem védelmezni, legalacsonyabb vétkeknek tartatik; a becsehelyi pásztorok csoportja pedig ezen törvények szentségét Babics Józsefnek is

hihető hathatósan lelkére kötötte. Büntetés követte ezen első hibát, mely büntetésnek súlyát az effélékhez nem szokott Babics Józsi fölötte terhesnek érezvén, hogy attól megmenekedhessék, módokat keresett és talált is az elszökésre. De épen ezen szökése által lett ő kizárva a polgári társaságnak békés köréből; mert az ellillanásért még terhesebb büntetés várákozott reája, melynek félelme miatt nyilván megjelenni sehol sem mervén, bujkálva csavarogni volt kénytelen. Csavargása közben Strobl Józsi kanászbojtárhoz vetődött, s ott Kovács Ferkó csavargóval is szerencsétlenségére megismerkedett. Kenyere már ekkor elfogyott, ruhája nem volt, szolgálatba lépni nem bátorkodott, pénz nélkül nem élhetett: csoda-e tehát, hogy egyrészlől élte főtartásának természeti ösztönétől szorongattatván, másrészlől prédát ígérő, gonosz indulatú társainak álnok csábításai által elragadtatott, s azoknak vérengző példájára Selyem Bódi kirablásban és meggyilkolásában részes lett?

Vétke után büntársát, Strobl Józsit, már el nem hagyhatta, mert a felfödözéstől rettegve, máshol élelmet és rejtkehelyet még csak keresni sem mert; midőn pedig Strobl Józsi a sági pusztán kanászgazda lett, Babics József is követte őtet, és hogy élhessen, távol hazájától, mint első vétkeinek helyétől, nevét is, eltitkolhatás végett, változtatva, csábító álnok barátjának szolgálatába lépni kénytelen volt.

Hogy ezen szolgálatában Babics Józsi az erkölcs utjára vissza nem tért, hanem inkább a vétkek örvényébe mélyebbre süllyedett, ismét természetes következése vala helybeztetésének. Gazdája Strobl Józsi és bojtártársa Kovács Ferkó mindketten tudói, sőt részesei voltak előbbi bűnének; ezek pedig a megtérni akarót nem csak kigúnyolták, hanem vétköknek elárulásától félvén, talán életétől is megfosztották volna; nem mert tehát azokkal egyet nem érteni; mert egyrészlől véres bosszújoktól, másrészt az őtet is üldöző büntető igazságnak ostorától méltán irtózott. Azok, kik gazdájához jártak, s ez által ő vele is társalkodtak, mint példának okáért: Fülöp Jakab, Kertész Józsi, Nagy Jancsi, Takács Miksa és több mások mind czégyeres gonosztévők lévén, hivatató biztatásaikkal őtet is rosszra ingerelték; de talán tulajdon lelkiismerete is volt egyik oka későbbi vétkeinek; mert a nyáj mellett henyén heverésző pásztornak lehetetlen volt élte lefolyt részére is némelykor vizsgálódva vissza nem tekinteni, és ha ezt cselekedte, fel kellett ébrednie mardosó lelkiismeretének, melyet hogy ismét elnémítson, bort és zajos társaságot keresett; de mivel ezt pénz nélkül el nem érthette, pénze pedig csekély béréből csak csekély lehetett, társainak példájára és ingerlésére ismét rabolni indult. Így lett Babics Józsi részes társ mindazon vétkekben, melyek hosszú sorát szabad vallásában maga is elismeri; de mindenhol régi megrögzött bűnösök, mint Toldi Józsi, Kovács Ferkó, Király Jancsi és Radics József voltak társai, kik addig csábították, tüzelték, míg heves indulatja őtet is elragadta. Igaz ugyan, hogy némely rablásoknál magát Babicsot mondják vezetőnek a tanúk; ez azonban csak minden korlátokon keresztül rontó hevesebb indulatjának és vakmerő bátorságának, nem pedig gonoszabb szívének bizonyosága; mert épen a csábítók, kik mást vétkekre ingerelnek, magok jobbára félénkek, és a veszedelem helyén hátra állanak.

*Azon vétkeken kívül, melyeket Babics József maga is megvallott, a Somogyban elkövetett rablással és gyilkolással is terheli ötet felperesi tiszti ügyész urnak vádja; de próbái nem tökéletesek; mert a rabtársaknak vallása, kik ezen rablást elismer-
vén, a véle összekötött gyilkosságot Babics Józsira hárítani azért akarják, hogy az
ezt követő terhesebb büntetés súlyától megmenekedhessenek, hitelt nem érdemel;
a kirablott kárvallottnak, úgylis mint egyes tanúnak, bizonyítása ily terhes eset-
ben elegendő próbául nem szolgálhat; Király Jancsi pedig a 39. szám alatt tett
azon vallását, hogy Babics Józsi a sümegi rablás alkalmával már három ember-
nek a meggyilkolásával dicsekedett, hitelesítéskor egyenesen visszavonta. Figyelmet
érdemel végre még azon környüállás is, hogy Babics József ezen vádnak min-
den tétovázás nélkül állandóul ellene mond; pedig midőn a három gyilkosságot és
több rablásokat erőltetés nélkül önkényt megvalló vétkes a negyedik gyilkosságot,
melylyel vádoltatik, ily elhatározottan tagadja, méltán föl lehet tenni róla, hogy
el sem követte azt.*

*Mindemellett azonban számosak az említett somogyi gyilkosságon kívül is Babics
Józsefnek maga által megvallott vétkei, melyek a törvények szoros rendelkezésből halált
hozhatnak fejére. De nem is védelmezettjének ártatlanságában bizakodik a védelme-
ző tiszti ügyész, hanem egyedül hazánk ítélőszékeinek kegyességében; nem a bírának
szoros igazságától, hanem felebarátjaik gyarlóságán könyörülni szerető szelid emberi-
ségétől remél irgalmasabb ítéletet. Nem a megvallott vétkek valóságát veszi kétség alá,
nem földoztatást kíván, mert ezt óhajtani vakmerő képtelenség volna; hanem csak
odajárul kérelme, hogy a törvénynek kemény rendelkezése által kiszabott halál helyett,
ideig tartó bármely nehéz büntetés rendeltessék.*

*Ki kell ugyan a köztársaság sorából törölni minden olyan vétkest, kinek gonosz-
sága polgártársainak ostorává lett; de csak akkor, ha a vétkes jobbíthatatlan.
A halálos büntetésnek célja nem bosszúállás, mert a bosszúállás kegyetlen in-
dulat, ilyen indulatot pedig az igazság kiszolgáltatásának ismerni nem szabad.
De elégtételt sem szerez a halálos büntetés; mert a meggyilkolt polgárok életét
semmi büntetés, semmi kegyetlenség vissza nem adja többé a köztársaságnak.
Ha azonban a kemény törvény szoros rendelkezését irgalom és könyörületesség mér-
sékeli; ha az ítélet nem csak törvényen, hanem felebaráti szereteten is alapul;
megtartatik egy polgár, kinek élete a köztársaságnak még talán hasznára vál-
hat. Csak olyan gonoszokat kell tehát halálos büntetésekkel kiirtani, kiknek
megmaradása több kárt okozna a közjónak, mint a mit az egy polgárnak elol-
tott életében veszthet; de a hol a bűnös megtérni készül, a hol alapos reménység
lehet jobbulásához, ott szebb és felségesebb, a közjóra hasznosabb, s talán ezért
igazságosabb is az életet megtartó kegyelem, mint a halálos törvénynek pontos
teljesítése.*

Ily tekintetet érdemel a szerencsétlen Babics József is. Megvallotta ő legterhesebb vétkei önkényt és erőltetés nélkül, melyeket tökéletesen kinyomozni nem is lehetett volna; felfödözte minden büntársait, s ez által módot nyújtott arra, hogy a büntető igazságnak hatalmas keze azokat is elérte, s további gonoszságait meggátolta. Kezességül szolgálhat ezen őszinte vallomása, hogy törődött szívvel bánja vétkei, és ha a halálos büntetéstől megmenekedve, ideig tartó bármely kemény büntetését kiállhatná, ezen fenyíték által istenével, embertársaival megengesztelődve, tiszta kebelével léphetne ismét a világba; nyiltan és félelem nélkül keresné munkája által kenyerét; önkárával megismert társait, kiknek barátsága neki oly gyászos volt, s az ezekhez hasonlókat kerülné, a nyomorúság és életkorának haladása heves indulatait lecsillapítaná; s így lenne idővel belőle hasznos és szorgalmatos polgár, ki veszedelem idején még hazájának védelmére is fölállhatna, s akkor rettenthetetlen bátorsága; mely eddig a nem igaz úton féktelenül kicsapongva, terhes vétkek szülő anyja lett, a legszentebb célra vezéreltetvén, a közjónak nem csekély hasznát hajtana.

Mindezeket, de különösen védelmezettjének huszonhárom esztendőkre csak alig terjedő korát tekintetbe vétetni kérvén, a védelmező tiszti ügyész ezen pört ítélet alá bocsátja.”

1825-től Deák Ferenc bátyjával közösen gazdálkodott a mintegy 1200 holdnyi osztatlan családi birtokon. Antal hosszabb távolléte, országgyűlési követségei vagy betegeskedése idején Ferencre hárult a gazdálkodás minden gondja. Viszonzásul Antal bevonta őt hivatali munkájába, és beavatta a helyi, valamint az országos közélet kulisszatitkaiba.

1833 elején Antal megbetegedett és lemondott a követségről, a megye így öccsét küldte helyette Pozsonyba. Távozását fájlaló követtársainak előre mondta:

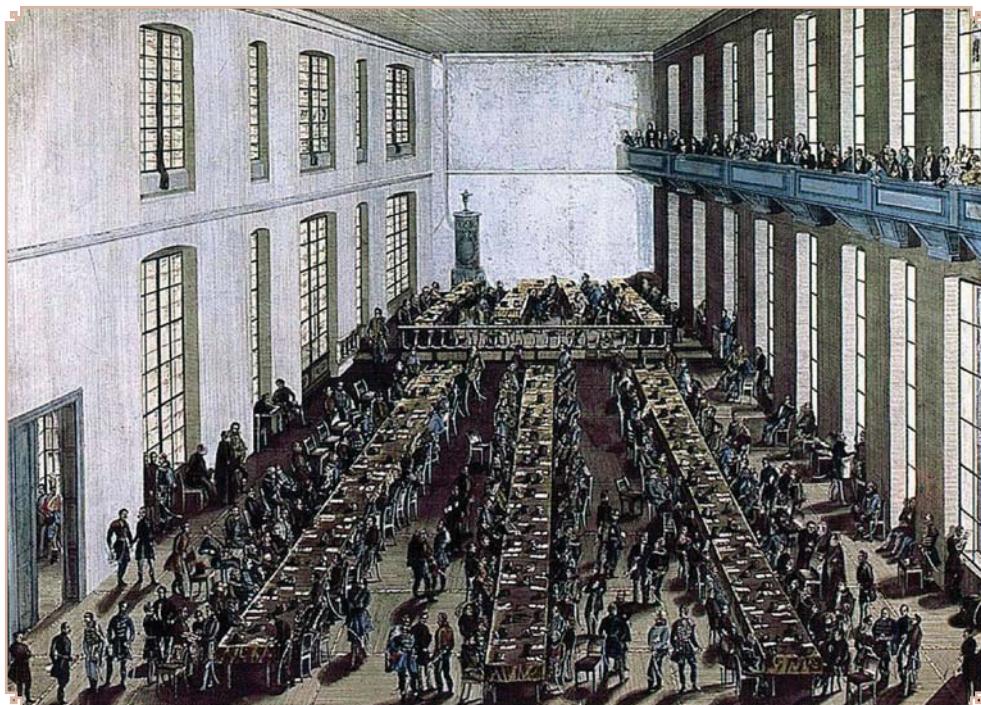
Pozsony látképe 1780-ból

„Küldök én nektek magam helyett egy fiatal embert, kinek kisujjában több tudomány és képesség van, mint egész magamban.”

Deák Ferencet 1833. április 15-én követté választották. Azonnal Pozsonyba érkezve után tevékenyen részt vett az országgyűlés tárgyalásaiban.

Első országgyűlési beszédét 1833. május 6-án mondta el az alsótáblán. Rövid idő alatt elismert vezére lett a megyei oligarchia legkimagaslóbb alakjait magába foglaló rendi ellenzéknek.

A pozsonyi országgyűlés

1833-ban, pozsonyi első beszédét a botbüntetés eltörlése mellett tartotta a harmincéves Deák Ferenc. Hamarosan ismert politikus és az országgyűlés egyik vezéralakja lett belőle. Jelen esetben azonban ennél a köztudott ténynél érdekesebb az a történet, amelyet Mikszáth Kálmán örökített meg róla.

Hogy miért? Mert a későbbi haza bölcsének hasonló esetéről nem tud a fáma. Mi sem...

„Volt akkoriban Pozsonyban egy gavallér asszony, valami Kirinszkyné. Ennek a házához járt a követek elitje vidám thea-estélyekre. Fiatal és szép is volt a menyecske, s bizony akadt elég udvarlója a tekintetes karok és rendek közül. De a gavallér asszonynak Deák Ferencz tetszett meg a karzatról.

– Kicsoda az a barna, kerek képű fiatalember ott, azzal a falusi modorral? – kérde Fráter Pál nógrádi követtől.

– Az a Zala megyei süldő követ. Úgy nézem, nem sok ember válik belőle, nagyon mutogatja, amit tud.

– No már akár válik, akár nem válik, hanem azt az urat okvetlenül mutassa be nekem, hozza el hozzám holnap.

Meg is kísértette Fráter Pál. Deák beleegyezett, elmegy a szépasszonyhoz látogatóba, midőn azonban tudomására jutott, hogy termeiben nem szabad szivarozni, visszavonta ígéretét.

Másnap kérdőre veszi a szépasszony Frátert:

– Nos, hát miért nem hozta el Deákot?

– Makacs vidéki ember: nincs elég nevelése. Azt mondta, a császár kedvéért sem hagyja abba a szivarozást két órára.

– Azért is megmutatom, hogy abbahagyja! Deák szívós makacssága annyira kihozta a sodrából, a pozsonyi sétányon, mikor Deák is ott sétált követtársával, nyilvánosan szivarra gyújtott a gavallér asszony.

Deák megadta magát most, s mindennapos vendég lett a háznál. S e diadalát sokat emlegette bizalmas körökben, politikai célzatképpen, élemedett korában is.

– Ha én akkor abbahagyom kedvéért a szivarozást, mindig azt hitte volna, hogy megfúl a füsttől, mint ahogy Ausztria hiszi, hogy az alkotmánytól megüti a guta...”

– Mikszáth Kálmán –

A pozsonyi országgyűlés alkalmat adott még számára, hogy neves országos reform politikusokkal, köztük Kölcseyvel, Széchenyivel, Kossuthal, és Wesselényivel találkozhasson. Életre szóló barátságot kötött Klauzál Gáborral.

Széchenyi és Deák kora, 1875
Magyar Nemzeti Múzeum (Than Mór festménye)

Ebben az időben már kialakult életvitelle, étkezési és öltözködési szokásai. Másfél évtized múlva-, amikor 1848-ban megnyitották a nemzetgyűlést – Petőfi állítólag megjegyezte, hogy „Szemere Bertalan öltözete cifrább, Deáké legegyszerűbb”. Egy Tóth Lőrinc nevű újságíró, aki riportokat közölt róla

az 1839-40-es országgyűlés idején megjegyezte: „öltönye távol áll a divatos szabástól”. Eötvös pedig ezt írta: „Én már öt élete utolsó 27 esztendején át mindig abban a ruhában ismertem, melyet legutóbbi éveiben állandóan viselt. Fekete kabát, végig gombolt fekete mellény. . . . Bizonyosan új volt egykor minden ruhadarab, de ezt nem igen lehetett rajtuk észrevenni”. Ünnepi alkalmakra fekete magyar férfiruhát hordott, nem a divatos díszmagyart. Állami ünnepségeken „magyar szablyát kötött”. Nagyon szeretett egy újatlan „térdig érő filckabátot hordani”, amit aztán a közvélemény Deák-szűrnek nevezett el.

Magyaros, lecsós pulykamáj Deák Ferenc kedvence

Hozzávalók: 50 dkg pulykamáj, 10 dkg bacon, vagy húsos szalonna, 10 dkg vöröshagyma, 10 dkg zöldpaprika, 5 dkg paradicsom és ízlés szerint fűszerpaprika, só és bors

Elkészítése: Egyszerű és gyorsan elkészíthető ételről van szó. A májat lecsöpögtetjük, és nem csíkokra, hanem vékony szeletekre vágjuk. Ha nagyobb mennyiségben készítjük, akkor a májat előtte forrázzuk le, mert így könnyebben tudjuk szeletelni. Ha csíkozzuk, akkor is célszerű az előszeletelés, mivel így egyenletesebbre tudjuk csíkozni és ez a párolásnál fontos szempont. Az angolszalonnát is szeleteljük, hagymát rostjaira fél karikára vágjuk. A zsiradékot felhevítjük, s beletesszük a bacon, vagy húsos szalonnát és üvegesre hevítjük. A zöldpaprikát szintén csíkokra vágjuk (gondolták volna, hogy a karikázott paprikának egészen más íze van?). Amikor a szalonna üveges hozzáadjuk a hagymát, és ezzel is áthevítjük, majd a paprikát hozzáadva tovább pirítjuk. Amikor az egész megpirult hozzáadjuk a lapocskákra vágott májat, és fehéredésig dinszteljük. Végül a kockázott paradicsomot is hozzáadjuk, fűszerezük, de a paprikával már ne süssük, mert bekeseredhet, illetve a máj kiszáradhat.

Köretnek: Karikázott vagy rácsos burgonyát adunk mellé, melyet bő zsiradékban sütünk ki, majd konyharuhán, vagy szalvétán a zsírtól leszárítunk, s a tálalásnál sózzuk, hogy ropogós maradjon.

Tálalása: Alulra a sült krumplit tesszük, leöntjük a lecsós májjal, és díszíthetjük erős paprikával és paradicsom rózsával.

Deák már országos közéleti pályafutásának kezdetén érett, felkészült politikus volt. Személyében olyan koncepciózus reformer, kiforrott, mesteri taktikus jelent meg az országgyűlésen, hogy alig két év múlva, Kölcsey és Wesselényi kényszerű távozása után átvehette az egész liberális ellenzék összefogását és irányítását.

Önzetlensége, szilárd megmaradása a kitűzött úton, lefegyverezte a kétkedőket. Kizárólag rábeszélés, meggyőzés révén kívánt hatni, ebben pedig nemcsak a szó hatalmával rendelkezett, hanem mindenekelőtt a dolog velejére, mélyére tekintő átható ésszel. Csak az igazságra törekedett és arra, hogyan teheti azt hazája számára gyümölcsözővé. A vitában a közös kiindulópont megkeresésével, az abból fakadó következtetések levonásával azt akarta elérni, hogy a szemben álló fél is magáénak érezhesse álláspontját. Ez nem csak harciasságot nélkülöző alkataból, hanem pontos helyzetfelismeréséből is fakadt: a kiváltságait, hatalmát, vagyonát féltő nemességet csak lépésről lépésre lehet a reformok ügyének megnyerni.

Deák a hosszúra nyúló országgyűlés idején szabadelvű reformok egész sorát vetette fel vagy támogatta. A legjelentősebb szerepet a jobbágykérdés, valamint a szólásszabadság ügyének tárgyalása során töltötte be. A jobbágykérdés vitájában került a liberálisok vezérkarába, a szólásszabadság ügyében pedig már kifejezetten ő irányította az ellenzékét. Deák egyik kortársa így nyilatkozik róla:

„Az országban senki sem tett törvényalkotó képességéről több tanúbizonyságot, mint ő.

Ő írta volna a legjobb, legalaposabb, a magyar viszonyoknak legmegfelelőbb, legemberségesebb és legmeghatározottabb jogi kódexet, ha ideje és alkalma lett volna erre”

Nem volt még példa a történelemben arra, hogy egy férfi, aki nem volt sem vezér, sem diplomata, sem író, aki soha más szenvedélyt szíttott, mint a haza szeretetét, aki keleti indolenciával inkább került, mint kereste a hatalmat: tisztán szellemének súlyával és erkölcsi felelőssége által egy hosszú életen át vezére legyen egy nagy pártnak és bölcsje egy nemzetnek. Bármennyire is a nyugat felé vonta őt politikai érzéke, egész egyéniségével legtisztább képviselője maradt a régi nemesi világnak, amely benne megmutatta, minő fejlődésre, lelki emelkedésre képes.

Kondás valahol Magyarországon

Mind a kettő Ferencz lesz

„Azon napon, midőn Deák Ferencz remek felirati védbeszéde a vidékre is elérkezett, betegedett le H. ur neje. Azonnal a bába, orvos stb. szakba vágó egyéniségekért küldtek; de mindez H. urat nem hátráltatá, hogy a feliratot pártoló beszédet negyedszer is végig ne olvassa, midőn az orvos belép, s neje hogylétéről tudakolódik.

– A bába végzi kötelességét; hanem ezt olvassa el kedves barátom! – és székre ültetvén az orvost, kezébe nyomta a hirlapot.
 – Részemről helyeslem, – szól az orvos, – hát barátom milyen véleményben van? Mert mint látom izgatott.
 – Én? – Ha fiam lesz, Deák Ferencz nevére, Ferencznek kereszteltetem, s e perczen rohan be a szolgálók egyike:
 – Teins uram! – teins uram! Ikrek!!
 – Ikrek? – szól bámulva H. ur.
 – Igen ikrek! Mind a kettő fiu! – s ezzel a szolgáló szaladásnak vette magát, hogy az öröndetes hirt ő kürtölhesse először a faluban.
 – Mind a kettő Ferencz lesz! kiált utána H. ur – ha tiz lesz – mind Ferencz!!
 Az orvos sem kérdé többet, hogy milyen véleményben van H. ur.”

A jobbágykérdés kapcsán az uralkodó hét, túlnyomórészt konzervatív szellemű törvénycikk tervezetét terjesztette az országgyűlés elé. Az ellenzék, ahol csak lehetett, igyekezett a maga liberális elveit becsempészni, sőt meg is toldotta azokat egy nyolcadik, kizárólag a szabadelvű nézeteket összegző törvénycikkkel. Mindezek jórészt már készen álltak, amikor Deák bekapcsolódott az országgyűlési vitába. Az országgyűlés alsótáblája-több hónapos huzavona után- elfogadta a Deák és ellenzéki követársai által jelentős mértékben liberalizált úrbéri törvényjavaslatokat. Nem ellenezte azokat a felsőtábla sem, a királyi válaszleirat azonban megvétózta a jobbágyok tulajdonhoz való jogát, és elvetette az örökváltságot is. Bár az uralkodó a nyolcadik törvénycikket teljes egészében elutasította, annak alapelvét mesteri húzással mentette át Deák. Kiragadva a királyi leirat egy mondatát, amely a jobbágyok minden önkény elleni védelmét ígerte, azt indítványozta, hogy a király kijelentését, mint elveikkel egyezőt, iktassák be az egyik jóváhagyott törvénycikk bevezetését. Az országgyűlés elfogadta Deák javaslatát, és a földesúri törvényhatóságról alkotott tizedik törvénycikk 5. paragrafusának bevezetését kiegészítette annak szövegével.

– A KK. és RR. 1833. június 15-dikén tartott kerületi ülésének napirendjén volt: az urbér tárgyában készült VIII. t. cz. javaslata a jobbágyok személy- és vagyonbeli bátorságáról. Ennek Deseffy Antal, Temesmegye követe, által szövegezett két §-a azt rendelte, hogy a jobbágyok csak akkor háborgattathatnak vagyonukban vagy személyükben, ha törvényesen rendelt bíró által kihallgattatva, a törvény rendelete szerint itéltettek el; továbbá, hogy minden követelésüket és személyük sértését akárki ellen tulajdon fölperességök mellett kereshetik. Aczél Antal, Aradmegye követe, a javaslatot

hevesen megtámadta. «Benne oly elveket, oly fogásokat - így szólott - lát elrejtve, melyekből alkotmányunknak, s az egész nemesi karnak végromlása következne, s azért ő soha semmi szín alatt reá nem áll». Hasonló nézeteket fejtegetett Rohonczy János, Veszprém megye követe. Utána fölszólalt Deák Ferencz:

„A javaslott 8-dik cikkely iránt nekem különös utasításom nincs; de mivel abban az emberiség legszebb jussai határozatnak meg, pártolom azt szívem érzése szerint, és pártolni csak akkor szünhetem meg, ha ettől küldőim egyenes rendelése eltilt. Van egy törvény, mely minden polgári törvények felett örök és változhatatlan, melyet a világ kezdetétől ennyi századokon keresztül semmi álokoskodás sarkaiból ki nem forgatott, semmi hatalom és erőszak el nem nyomhatott; egy oly törvény, melynek legkisebb sértését keserű bosszúállás követte mindenkor; egy oly törvény, melyet az alkotó minden jobb embernek szívébe vésett, mely nélkül polgári alkotmány erősen nem állhat, mely nélkül írott törvény igazságos és boldogító nem lehet és ez: a természetnek szeghetetlen szent törvénye. Ezen törvény parancsolja, hogy minden embernek személye sérthetetlen legyen, ez öntött minden ember kebelébe önvédelmi ösztönt és akaratot; ez adott neki hatalmat arra, hogy sértője ellen gátolva és bosszúlva erőszakot használhasson. De polgári társaságban ezen hatalmat az írott törvény sok esetben kivette az egyes polgárok kezéből, mert a mindenkori önvédelem és bosszúállás a társaság céljaival meg nem férhet; ugyanazon írott törvénynek kötelessége tehát a haza minden lakosának személybeli bátorságát oly lábra állítani, hogy törvényen kívül önkény szerint senki mást ne bánthasson. Hazánkban is gondoskodtak erről törvényeink, de csak a nemesekre nézve; meghatározatott az, hogy nemest ítélet nélkül bántani nem lehet. De a szegény nemtelen jobbágy felejtve vala mindenkor; őt a földesúrnak bírósága alá adták törvényeink még ott is, hol a bíró egyszersmind kereső fél vala; őt törvény nélkül, gyakran meg sem hallgatva, oly vétekért büntette indulatos felhevülésében az uradalmi tiszt, mely által önszemélyét vélte sértve lenni, s ez akkor nem annyira büntető bírónak, mint bosszútálló erőszakoskodónak tekintetethetett volna. Így eredtek a törvény hiányossága miatt visszaélések; így gyakorlotta sok földesúr azt, a mit rendes társaságban gyakorolni senkinek nem szabad: önügyében a bíróságot, önszemélyének sértése miatt a bosszút. De eltörölték már a RR. ezt az ítélő hatalmat; ennek eltörlése után tehát a büntető hatalmat előbbi állapotában hagyni helytelen lenne. Nem lenne nehéz Veszprém vármegye követének azon állítását, hogy a magyar parasztnak személybeli bátorsága eddig is elegendő vala, esetek felhozásával megczáfolnom. De hosszas volnék, ha elszámálnám, hány ártatlant sértett az önkény, hány visszaélés maradt a törvény hiánya miatt büntetlenül. Nincs is szükségem efféle fejtegetésekre, mert vagynak bizonyításaim, melyektől a hitelt megtagadni senki sem fogja; bátran hivatkozom azokra, s ezek a RR. tapasztalásai. Tegyük kezünket szívünkre és feleljünk nyiltan, ha nálunk a jobbágnak személybeli bátorsága eddig az önkény ellen törvény által védve volt-e? Én is tisztelem a hazai constitutiót, de a javaslott törvénycikkelyből azon káros következtetéseket származni nem látom, melyeket Vesz-

prémnek követe jövendöl. Itt a személybeli bátorságról vagyon szó, nem a büntetések módjáról; magát a vétkes nemes embert is bizonyos esetekben tüstént befogattatni rendelik törvényeink s erről a javaslatban is tétetik említés; továbbá a személybeli bátorságról s nem az adónak általunk viselendő terhéről szólunk itt. Ez a két tárgy pedig egymástól különböző; noha kénytelen vagyok azt is megjegyezni, hogy küldőim a házi adó terhének egyrészben leendő elvállalásával is kívánnak az adózókon segíteni; de ezért őket a consitutió ellenségeinek mondani nem türom s minden ilyes következtetéseknek ellene mondok. Mivel tehát a javaslott cikkely a jobbágyok személybeli bátorságát eszközli, a t. RR.-ket annak elfogadására kérem. Nem úgy kérem én ezt, mint kegyelmet vagy ajándokot, hanem úgy sürgetem mint igazságot, melyet az emberiség jussainak sértése nélkül meg sem lehet tagadni; nem új engedményt kívánok én, hanem azon just, mely a természet törvénye szerint jobbágyainkat is illeti, s melyet a földesurak gyakran visszaélésekkel súlyosítva bitorlottak, kívánom én visszaállíttatni; kívánom nyolcz százados constitutióknak nyolcz százados igazságtalanságát enyhíteni. A haza ügyének nevében óhajtom ezeket; mert a közboldogság ott általános nem lehet, a nemzet virágzása nem képzelhető, a hol még a személybeli bátorság is csak privilegium, s a hol azt a kisebb rész csak kizárólag gyakorolja.”

A visszautasított liberális javaslatok és a jobbágykérdés kapcsán folytatott képmutató politizálása miatt Wesselényi Miklós báró szenvedélyes hangon bírálta a kormányt Szatmár megye 1834. december 9-i közgyűlésén. Miután Wesselényi volt az, aki elsőként próbálta meg párttá szervezni az országgyűlés liberális ellenzékét, tervezett félreállításához szatmári beszédét, valamint az erdélyi országgyűlés naplójának engedély nélküli kinyomtatását használták fel ürügyül: hűtlenség és felségsértés címén vád alá helyezték. Deák Ferenc a pozsonyi diéta 1835. június 16-i kerületi ülésén közüggyé, a szólásszabadság „nemzeti jussát” ért sérelemmé nyilvánította Wesselényi perbe fogását. Deák ekkor fektette le az ellenzék két legfontosabb alapelvét, melyre a szólásszabadság védelmét építette, nevezetesen: a hűtlenség vétkét, szóval nem lehet elkövetni, továbbá a fejedelem személye nem azonos a kormánnyal. A szólásszabadságért folytatott küzdelmet Deák vezette az alsótáblán, a főrendek azonban a hozzájuk intézett 17. üzenet után sem ismerték el a szabadságjog megsértését, így a kérdés az országgyűlés berekesztése után is függőben maradt.

Az adomázás, anekdotázás különösen a XVIII. század végétől a megyei nemesség társas életének jellegzetes velejárója volt.

Deák maga is gyakran nyúlt az adomákhoz, hogy azok nyelvét érvrendszerében felhasználja. Az anekdoták „földközeli” hangulata és tanulságai még gyermekkorá-

ból származtak. Ebben az időben a családnak több vízimalma volt, ő pedig szeretett a molnárok és segédek körül lábatlankodni. Többször elvegyült a gabonájuk őrlésére várakozó jobbágyok között. Hallgatta híreiket, történeteiket. „*Jó füle volt*” a tanulságokra, mondanivalóját szívesen vett népi idézetekkel nyomatékosította. Egy forrás azt hangoztatja, hogy „*Deák szerette adomákba burkolni meggyőződését.*” Figyelemreméltó egyik fennmaradt megjegyzése, miszerint „*akkor is adomázok, ha senki se kérdez.*” Más szóval akkor is örülni akar, ha erre senki sem ösztönzi. „*Deák tréfa-kedvelő adomázgató természete olyan emocionális igényt fejez ki, amely a lélek mélyén megbújó gátlások-szorongások feloldására szolgál.*” Adomái pszichés védelmet nyújtanak számára „*az izgalmak ellensúlyozására vagy politikai természetű titkok, esetleg éppen vélemények megőrzésére..., ha az adott helyzetet és időt alkalmatlannak tartja, a nyílt megnyilatkozásra.*” Adomái az érzelmeit, „*elfojtó magányos személy időleges lelki felfrissülését játékos-tréfás hangulatok felidézésével*” is szolgálhatta. Egy másik körülmény is szerepet játszhatott adomázó kedvének. Fizikai alkata, zömök termete, mozgásának lassúsága, valamint kényelemszeretete hozzájárulhatott bizonyos feszültségek, gátlások kialakulásához. Idős korában erre így emlékezik:

„*Minden embernek van valami szenvedélye, mihez ragaszkodik. Ilyen szenvedély nálam az, amit úri társaságban kényelmességnek neveznek, amit a keresztyén anyaszentegyház a hét főbűnök közé sorolt, aminek valóságos magyar neve: restség.*”

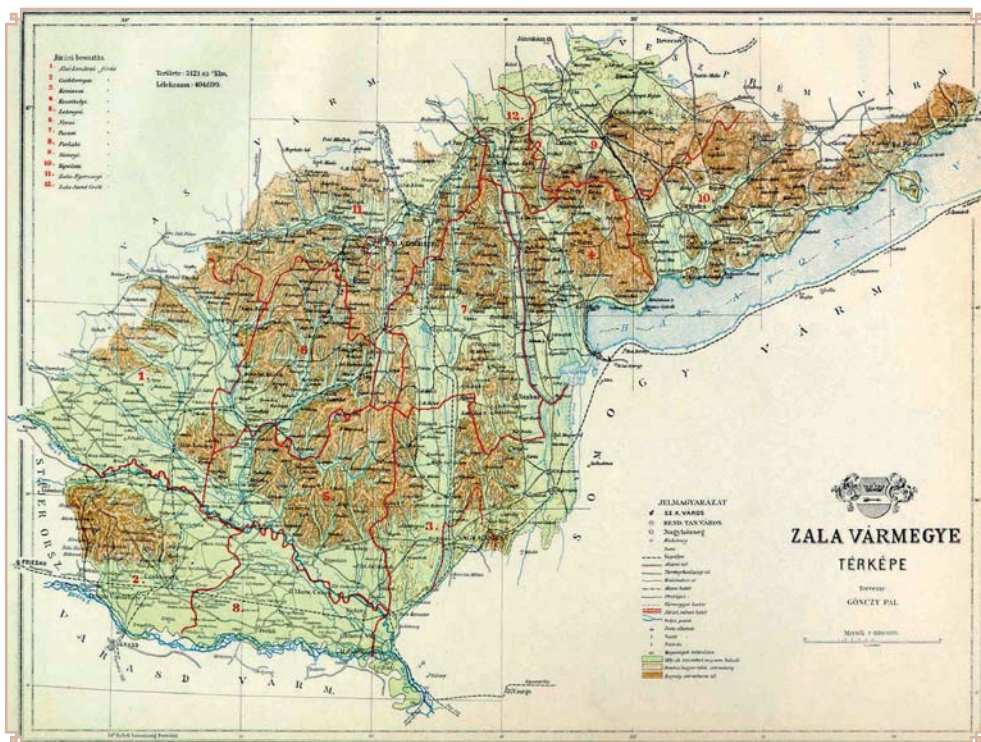
„*Humora, derüje jótékonyan hatott Kölcsey borongó kedélyére, nemegyszer megvigasztalta, sőt felvidította.*” Adomázó megnyilvánulásai már 1840 előtt is ismertek voltak. Egy 1839 elejéről származó titkos rendőrségi jelentés szerint „*Ha kérdezik, adomákkal traktálja a kíváncsiakat.*”

Hasonló stílus figyelhető meg a már idős Deáknál 72 éves korában. Ugyanis a francia főkonzul, aki a hetvenes években felkereste az öreg urat, 1873-ban írt jelentésében ezt írja:

„*Mikor a kormány, akár a képviselőház részéről tanácsért folyamodnak hozzá, ami minden jelentős kérdésben megtörténik, nem mindig könnyű választ kapni tőle. A politikai megbeszéléseket, melyeket folytatni igyekeznek vele, gyakran félbeszakítja azért, hogy véget nem érő cigányadomákat meséljen; a beszélgetésnek ezt a módját nagyon szereti. Amikor a főkonzul köszönetét fejezte ki Deáknak szíves fogadtatásáért, s annak a reményének adott hangot, hogy e tájon mindig fogunk találkozni franciák iránti szimpátiákkal, akkor Deák úr... visszaesve kedvenc stílusába, anekdotákat mesélt nekem, kissé könnyedeket és elég illetleneket...*”

Országgyűlési tevékenységének elismeréseként 1836-ban számos megye táblabírói címmel tisztelte meg Deákot, aki az elkövetkező években főként Zala megye közgyűlésein szállt szembe a kormány fokozódó terrorpolitikájával.

Zala Vármegye térképe

Deák beszédei nyomán Zala megye az uralkodóhoz eljutatott feliratokban tiltakozott az újabb sérelmek: a Törvényhatósági Tudósítások betiltása, Kossuth és az országgyűlési ifjak bebörtönzése, perbe fogása és elítélése, több megyei ellenzéki vezető vád alá helyezése, valamint a Wesselényi elleni ítélet miatt. Deák mindezek mellett közvetlenül is közreműködött barátja, Wesselényi védelmében. Már 1835 márciusától részt vett a védekezés alapelveinek kidolgozásában, replikatervezetek írt, majd szerepet vállalt Wesselényi ún. derekas védelmének összeállításában. 1839 februárjában Deák Bécsben, az udvari körökkel folytatott tárgyalásokat, és sikerült elérnie, hogy a szembetegséggel küszködő Wesselényi börtönbüntetésének végrehajtását függesztették.

Az 1839-40-es pozsonyi diétán már nem csupán a liberális ellenzék, hanem az egész országgyűlés vezéregyénisége Deák Ferenc volt. Teljesítménye és rokonszenves egyénisége előtt még politikai ellenfelei is tisztelettel hajlottak meg.

„Még az a gondolat is kellemetlen volt neki, hogy otthonát az országgyűlés miatt elhagyja.” Jól érezte magát Kehidán. Ebédvendégei rendszerint a helyi pap vagy saját gazdasztje volt. Otthonában sokan és szívesen látogattak hozzá.

Deák torta

Hozzávalók: 6 db tojás, 7 dkg liszt, 7 dkg mandula, 2 dkg édes morzsa, 12 dkg cukor, 7 dkg vaj

Kávékrémhez: 25 g vaj, 200 g fondant, 100 g kávé sűrítmény, 200 g csokoládé, 100 g pirított mandula

Elkészítése: Egy mandulás piskótát, biszkvitet sütünk. A tojássárgákat a cukor 1/3-ával habosra keverjük. A fehérjéket a cukor 2/3-ával kemény habbá verjük. A habot a tojás-sárgához adjuk, és a darált mandula, liszt, édes morzsa keverékét fakanállal óvatosan hozzákeverjük, majd végül az olvasztott vaját is a masszához tesszük. A mandulás felvertet tortakarikában, 180 °C-on, gőzmentes sütőben sütjük ki. Ez 30-35 percet igényel. A tortakarikát rácson kihűtjük, majd vízszintesen háromba vágjuk.

Kávékrémmel töltjük be a tortát. Ha jól megdermedt a krém, tortánk felületét olvasztott csokoládéval bevonjuk. Oldalát szeletelt, pörkölt mandulával „panírozzuk”, borítjuk. A csokoládékoszorúhoz a leveleket olvasztott csokoládéból, zsírpapírra tett kis halkból, kis kés hegyével alakítjuk ki. A levelek dermedés után könnyedén levehetőek a papírról.

Kávékrém: A vaját habosra keverjük, majd cukor-fondanttal és beforralt kávéval egy könnyű krémet készítünk. Ha nincs fondantunk, 150 g cukrot 1 dl vízzel, néhány csepp ecettel, egy nagyon sűrű szirupká felfőzzük, és kihűtés után, mintha fondant lenne, úgy kezeljük. Ha nem akarunk bajlódni, porcukorral is készülhet a krém.

Deák torta

A település, ahol élt nem a munka, hanem a tökéletes kikapcsolódás színtere volt. Élénk levelezésben állt barátaival. Állítólag remek kertész volt. Minden fajta pipát gyűjtött; nemcsak őrizte, hanem-szenvedélyes dohányos lévén- használta is azokat. Jól felszerelt műhelyében készített bútorokat és más felszerelési tárgyakat. Szívesen fűrt-faragott különböző figurákat, sétabotot, pipákat, dísz tárgyakat, ajándékul vendégeinek.

Mindennek nagy szerepe lehetett kivételes emlékező tehetségének és képzeleterejének ébrentartásához. Ismeretségi körében igen nagyra becsülték ezeket a tárgyakat. Leggyakrabban Pusztá-Szentlászlóra járt pihenni. A település kb. huszonöt kilométerre volt Kehidához. Itt élt sógora, Oszterhuber-Tarányi József feleségével, Klárával.

Deák Ferenc pipái

özöne”. Deák sohasem hódolt a játékos szenvedélyeknek. Nem táncolt, nem kártyázott, szeszes italt nem fogyasztott. A biliárd játéknak is csupán passzív szemlélője volt.

Ismeretes volt Deák természetszeretete is. Mindennapos hosszú sétái, akár kehidai otthonának környékén, a Zala folyócska szeszélyes kanyarulatai mentén vagy a jegenyékkal szegélyezett völgy tágas rétekre és szántókra nyíló síkján...

Hegyi utak vezetnek az idős kocsánytalan tölgyek, gyertyánok és bükkök által övezett Deák-kúthoz. Azt mondják, a haza bölcse ennél a forrásnál szokott sétáin megpihenni, de az a hír is járja, hogy kehidai tartózkodása alkalmával csak innen hozatta a vizet. Ki lehet próbálni, ma is iható. A forrást kőhalom rejtí, melyet faléces ajtó zár, a víz szintje a föld szintjénél valamivel alacsonyabban van, nagyon óvatosan kicsit bele kell hajolni.

„kocsánytalan tölgyek, gyertyánok és bükkök”

Deák Kút a Kehidai-hegyen, Zala Megye

Jellegzetes körülmény életében, hogy többnyire tartózkodott érzelmeinek, szeretetének kinyilvánításától. Testvérének, Klára asszonynak és az apa szerepét pótló Antal bátyjának, valamint sógora személyétől eltekintve, szeretetét sohasem juttatta kifejezésre nyílt közvetlenséggel azok iránt, akiket pedig valóban szeretett.

Az országgyűlés Deák javaslatára azokat az elintézetlen és legsürgetőbb kérdéseket vitatta meg, amelyeket még az előző diétától örökölték. Továbbra is napirenden tartották pl. a jobbágy felszabadítás kérdését, és sikerült törvénybe iktatniuk az önkéntes örökváltásgot. Ugyancsak a Deák vezette ellenzék sikerét mutatja, hogy kivívták több, az ipar és a kereskedelem szabadságát, fejlődését elősegítő liberális törvény elfogadását. Deák vezéri szerepe azonban mindenekelőtt a szólásszabadság ügyéhez kapcsolódott.

Az 1837-i reakció, a kormánynak a szólás- és sajtószabadsága ellen intézett támadásai, Wesselényi és Kossuth üldözése kötelességévé tették az ellenzéknek, hogy a kormány előterjesztéseit csak akkor tárgyalja és fogadja el, amikor a nemzet sérelmeinek orvoslása biztosítva van. Másrészt a kormánynak szüksége volt a haderő megszavazására, s kerülnie kellett mindent, ami tekintélyét Európa előtt gyengíthette volna.

Miután a kormány eltiltotta az országgyűlésen való megjelenéstől a megyegyűlési beszéde miatt perbe fogott pesti követet, Ráday Gedeont, Deák az újabb sérelemben kapaszkodva igyekezett összefogni a követutasítások által máskülönbén megosztott ellenzékkel. Deák a diéta kezdetekor azt javasolta, hogy jelentsék be felirat útján, miszerint az alsótábla addig nem kezd semmilyen tárgyalásba, míg Ráday sérelmét nem orvosolják. Az alsótábla elfogadta Deák indítványát, a főrendek azonban ragaszkodtak a királyi előterjesztések tárgyalásának elsőségéhez, és visszautasították a rendek feliratát. Többszöri eredménytelen üzenetváltás után Deákék visszavonulásra kényszerültek, ám taktikájuk lényege Ráday lemondása után sem változott. Az alsótábla ekkor magáévá tette Deák módosított indítványát, miszerint a szólásszabadság korábbi sérelmeinek orvoslása és az elítéltek rehabilitálása előtt nem kezdenek érdemi tárgyalásokba. Az erőviszonyok azonban mind kiegyenlítettebbekké váltak, és féltő volt, hogy Deák elveszíti a többség támogatását. Deák fokról fokra engedve, mesterien vezényelte az ellenzék visszavonulását. Miközben következetesen ragaszkodott a sérelmi felirat elveihez, a rendek beleegyeztek az újoncmegajánlás tárgyalásában, azt azonban kikötötték, hogy a szólásszabadsággal kapcsolatos felirat elfogadásáig semmit sem terjesztenek fel királyi jóváhagyásra.

Ifjú Deák Ferenc

Deák taktikája végül eredményesnek bizonyult, és a kormány eredményekre kényszerült, mert a monarchiának külpolitikai okokból égető szüksége volt a magyar újoncokra és hadiadóra. A megegyezést előkészítő titkos tárgyalások során Deák tanácsára készült el a királyi leirat, melyben az uralkodó kijelentette, hogy a szabad szólás jogát fenn kívánja tartani, ugyanakkor ragaszkodik ahhoz is, hogy fellépjen a törvényes korlátok átlépői ellen. Az országgyűlés elfogadta a kompromisszumot, megszavazta a kért adót és újoncmennyiséget, a kormány pedig viszonzásul megszüntette a folyamatban lévő pereket, és szabadon bocsátotta a politikai foglyokat. Annak ellenére, hogy az uralkodó valójában nem ismerte el a törvénytelenégeket, csupán amnesztiát hirdetett, és a szólásszabadságot törvény ezután sem garantálta, az ellenzék többsége elégedett volt a kivívott sikerrel, és győzelemként ünnepelte a megegyezést, valamint annak létrehozóját, Deák Ferencet.

A reformkori pályafutásának csúcspontján álló, országszerte köztiszteletnek örvendő Deák rokonszenvezett a börtönéből kiszabaduló Kossuth által 1841 januárjában indított Pesti Hírlappal, ám a lapban mégsem publikált, mert az írás nem volt a kenyeré. Az ő alkatanak sokkal inkább az élőbeszéd felelt meg: a gyűléstermekben érezte otthon magát, ott volt igazából elemében. Amikor Széchenyi István a Pesti Hírlap elítélésére kívánta rávenni, Deák határozottan Kossuth mellé állt, és védelmébe vette a lapot. Igyekezett lebeszélni Széchenyit a Kossuth elleni támadásról, mert el akarta kerülni az ellenzéki erők megosztását, pártokra szakadását; a gróf azonban nem hallgatott Deákra.

A Széchenyi támadása nyomán kibontakozó sajtóvitában szinte az egész liberális vezérkar sorompóba állt. Noha Deák nyilvánosan nem kelt Kossuth védelmére, a gróf röpirata felett kemény ítéletet mondott egyik, Wesselényihez írott levelében:

„Széchenyi akaratlanul apológiát írt az ellenünk használt terrorizmusra”.

Deák következetesen ellenállt Széchenyi ama törekvésének is, hogy leválassza őt az ellenzékéről, és egy, a kormány, valamint az ellenzék között álló, mérsékelt centrumot hozzon létre. Előbb csak diplomatikus hallgatással, később azonban már nyilvános beszédeiben is Kossuth politikáját támogatta, még ha a taktikát illetően voltak is kritikai észrevételei.

1841 novemberétől 1843 márciusáig Deák Pesten tartózkodott, és az országgyűlés által delegált országos választmány tagjaként orozslánrészt vállalt az igazságszolgáltatás reformterveinek kidolgozásában. A büntetőeljárás és a börtönrendszer látszólag pusztán szakmai kérdése valójában a liberalizmus és a konzervativizmus, az egyéni és a nemzeti szabadságjogok, valamint az uralkodói abszolútizmus és kormányhatalmi önkény ütközőpontja volt. Deák és a választmány liberális tagjai a bűnök és a büntetések pontos meghatározásáért, a törvény előtti teljes egyenlőségért, a testi és halálbüntetés eltörlé-

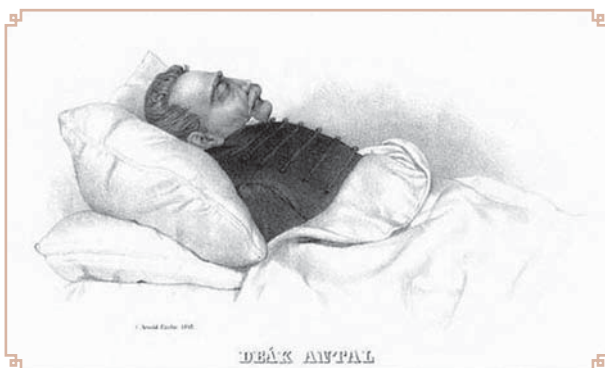

Pest-Buda látképe a hajóhíddal, 1840 körül

séért, az esküdtszéki bíráskodás bevezetéséért küzdöttek, miközben hitet tettek amellett, hogy minden hatalomnak, így az igazságszolgáltatásnak is csak a törvényhozás lehet a forrása. Noha a választmányi munka vitái során a konzervatívok voltak többségben, és Deák akarata nem mindenben érvényesülhetett, elsősorban mégis

neki volt köszönhető, hogy olyan törvénytervezet került a következő országgyűlés elé, amelynél korszerűbbet nem ismert Európa. Deák azonban elégedetlen volta többség által elfogadott tervezettel, mivel abból kimaradtak az általa legfontosabbnak ítélt reformjavaslatok.

Deák Ferencnek testvére, Antal volt egyik legkedvesebb beszélgető partnere. Bátyja büszke volt Deákra, mindezt az öccse országgyűlési követ ajánlásánál is tapasztalhattuk. Egyébként Antal is agglégény volt, igazgatta a család birtokait, biztosította a közös vagyonuk kezelését, ezzel komoly támasza lett testvérének, mentesítette őt a napi gondoktól. Antal 53 éves korában, 1842-ben halt meg, viszonylag fiatalon. Állítólag a temetés után Deák összehívta jobbágyait, és bejelentette:

Deák Antal halotti képe

„Fiaim, én földesúr vagyok, és ti jobbágyaim vagytok. A törvény megszabja az én jogaimat felettetek és a ti kötelességeiteket én irántam. De én jogaimmal élni nem akarok, és titeket kötelességetek teljesítésére nem kényszerítlek erővel. Ha azonban jószántatokból eljöttök gazdaságomban segíteni, szívességeket megköszönöm, és a becsületes munkát megjutalmazom.”

Deák, mint látható felszabadította jobbágyait feudális kötöttségeik alól. A családi birtok egyedüli kezelőjeként, nem volt tökéletes gazdája azoknak, de liberális elveihez ezúttal is ragaszkodott.

A kudarc elkeserítette a pesszimizmusra alkatánál fogva egyébként is hajlamos reformert. Az ország jövőjét mind belpolitikai, mind külpolitikai szempontból rendkívül borúlátóan ítélte meg. Deák elvesztette reményét, hogy elveit érvényre jutassa, ezért inkább visszavonult, mintsem feladja azokat. Visszavonulásának legalább annyira ürügye, mint közvetlen kiváltó oka volt az 1843 tavaszán történt zalai követválasztási botrány, melynek során a klérus által felbérelt helyi kismemesek a nemesi adóviselés leszavazásával megbuktatták a megye liberális követutasítását.

Mivel az érdekegyesítésre törekvő Deák az egyik legfontosabb teendőnek éppen a házi adó közös fizetését tekintette, az elveivel ellenkező utasítás elfogadása után nem vállalt követséget. Elhatározásán az sem változtatott, hogy zalai barátai példátlan méretű korteskedés közepette módosították, liberálissá változtatták a megye követutasításait. Morális fenntartásai miatt nem fogadta el a mandátumot, távol maradt Pozsonytól, a diéta ellenzéke pedig kénytelen volt nélkülözni korábbi vezérét. Deák felfelé ívelő pályája törést szenvedett, és elveszítette az ellenzéki mozgalomban betöltött vezető szerepét.

A nyomós ok

Ez történt 1843-ban. Deák Ferenc nem jelent meg az országgyűlésen. Pártjának vezetői néhányan fölkerekedtek Deák tanácsát meghallgatni.

Deák a szomszéd csányból meghívta ebédre Csányi Lászlót, régi benső, jó barátját is. Csányi magával vitte öreg huszárját is, s az ebédnél ez állt mögötte, ez szolgált neki. Ebéd alatt észreveszi, hogy az öreg huszár dolmánya nincs katonásan begombolva.

Halkan hátraszól:

– *Gombold be a dolmányodat, héjh!*

Az öreg huszár halkan feleli:

– *Nem gombolom.*

Dühbe jött Csányi, s hangosan rákiált:

– *Gombold be rögtön, ha mondom!*

Az öreg huszár haptákba vágja magát, s hangosan feleli:

– *Jelentem alássan nem gombolom!*

Az ebédező országgyűlés erre már odafigyel. De Csányi most teljes haraggal, harsány hangon kérdi:

– *Miért nem gombolod be? – Egyúttal elkeríti áldóját az öreg huszárnak.*

– *Jelentem alássan, mert nem lehet. Mi már megebédeltünk, s ilyenkor szűk a dolmány.*

Az ebédező országgyűlés elkezd kacagni. Még Deák is hangosan kacag. Utóbb megjuháskodik Csányi is. – Jól van, de eltakarodják most a szemem elől.

Huszár szájából kutyaugatás ez a szó: nem lehet.

Ez az anekdota igen ismeretes, de kevesen tudják, hogy Csányi Lászlóról írja Eötvös Károly:

„Öreg embernek ritka szép arca. Üde piros szín, tüzes szemek, nyalka bajusz, hófehér szakáll, sehol semmi redő.

Mikor kivégezték: akkor is gondosan megfésülte a szakállát s hegyesre fente ki bajuszát a vesztőhelyre érkezte előtt.

Minek az már? – kérdezte tőle a börtönfelügyelő.

– Teljes díszben kell menni a csatába.”

A katonás rendet el nem engedte senkinek.

Csányi László

Az 1843-44. évi országgyűlésen nagyon is érezhető volt a távolléte. Az ellenzék, többsége dacára, a legfontosabb kérdést, az adózást, nem volt képes keresztülvinni.

Visszavonulása ellenére Deákot 1843-ban egy Batthyány Lajos vezetésével ellenzéki küldöttség kereste fel, hogy részt vegyen egy válaszfelirat megfogalmazásában. 1844-ben Ikerváron Batthyányval és Széchenyivel még a nemesi adófizetés lehetőségeiről is tárgyalt. Gesztusként Deák mintegy 220 Zala megyei nemessel együtt vállalt önkéntes adózást.

Batthyány Lajos

Birkózás az adóval

Farkas Gábor garasmarkoló ember volt. Különösen bántotta a nemesek megadóztatása. Egyszer, ez ügyben tanácsért fordult Deák Ferenchez:

– Ferkó öcsém! Azt mondják, te nagyon okos ember vagy! Mit csináljak, hogy kibújjak a megadóztatás alól?

– Mi sem könnyebb, Gábor bátyám! Irattasd be magad számárnak, annak nincs rubrikája a porciós könyvben!

Az 1832/6-diki országgyűlésnek az urbérre vonatkozó intézkedései a birtokosság egy részében elégedetlenséget keltettek. Deák Ferencz Kehidáról 1836. augusztus 18-dikán Kossuth Lajoshoz intézett levelében erről így nyilatkozik:

„Az új törvényekkel sokan, igen sokan nincsenek megelégedve, s fájdalom! nem azért, hogy keveset adhattunk a népnek, hanem a robotbeli feljebb szolgálást és a botozás megszüntetését sajnálják. Nyilván nem mernek szólani, de magok közt panaszkodnak, szidnak bennünket, átkoznak és minden bokorban revolútiót látnak és keresnek. Egyik nem kapott aratókat, mert elfogyott gabonája, s mert nem adta volna meg a munkabért, s már azt az új törvényeknek tulajdonítja; a másik nem kapott kaszásokat, mert keveset akart fizetni; a harmadiknak hajduját a korcsmán megverték bor közben, a negyediknek kocsisa szökött meg, mert több botot kapott mint kenyeret: s mindezek az új törvényt okozzák s talán ha mernék, a májusi fagyot, az azótai szárazságot, egy szóval minden bajt nekünk tulajdonítanak. Még eddig gyűléseken nem igen jelentgettek bossúságokat; jövődöben a mi történik, előre nem látható! Azonban mindezek nem váratlanok előttem, mert hiszen tudtuk és sokszor beszélünk magunk között mindezen következésekről, s úgy hiszem, így volt, így lesz ez mindenkor, az igazságnak, a változtatásnak igen sok ellenségei voltak mindenkor, kivált azok, kik materialiter vesztenek.”

Miként a «Nemzeti Ujság» 1843. 33 dik számában egy zalai levél írja, a fölingerelt köznemesség szájából mindenfelül ezt lehetett hallani:

„Vérrel szereztük szabadságunkat, vérrel védjük azt; legyenek a parasztok is oly erősek, mint a mi apáink, kik ezen országot szerezték, s ha nem tetszik, vagy nehezükre esik az adó, menjenek a török szélekre, s szerezzenek maguknak, ha tudnak, külön országot; Deák Ferencz, Horváth János kamarás és Csányi László uraknak, a hazaárulóknak, meg kell halni; ki először szól, lelőjük, majd reped a kaput!”

Az izgatások következtében a köznemesség Zala vármegye 1843. ápril 4 dikén tartott közgyűlésében mind a házi adót, mind az országos közpénztárra, utakra; hidakra stb. elvállalandó költségeket fölkiáltás útján megbuktatta.

Deák Ferencz tér Zalaegerszegen, Zala Megye

Még a gyűlés napján a következő levelet írta Deák Ferencz Kossuth Lajosnak:
Zala-Egerszeg, ápril 4-én 1843.

„Kedves barátom!

E pillanatban végződött az ülés, melyben közel 1600 köznemes mind a házi adót, mind az országos közkassába, utakra, hidakra az elvállalandó költségeket felkiáltás által megbuktatta. Fenyegetések az ülés előtt számosak voltak, és gyalázó kifakadások a kortesek között személyem ellen, és mások személyei ellen, de zavar és rendetlenség az ülésben nem történt; kihallgatták a szolókat csendesen, kik közül csak egy (Forintos György) szólott ellene az adónak, a többi, valami 20 24 mellette nyilatkozott; szólottak volna talán még százan is, mert az egész intellegentia igen kevés kivétellel mellette volt, de a szólás teljesen sikertelen volt, mert a tömeg igen fel volt izgatva. Forintos György táblabíró, Horváth Pál táblabíró, két egykor megbukott tiszttviselő, voltak a pártnak látható fejei; láthatatlanok tudja Isten kik.....

Megbukott tehát nálunk is ezen szent ügy, s én, mint mondám Neked, a jövő országgyűlésére nem megyek. Csak egyre kérlek: ha Pesten valaki szóba hozná megválasztatásomat, kérlek az Istenre és barátságunk szentségére, hátráltasd és hátrítsd el a dolgot, mert én megválasztva sem vállalhatnám el más megyéből a követséget; sok okaim vannak és elhatározásom e részben is ingatlan; csak kellemetlen érzésnek volnék tehát kiteve, ha megválasztatva, magának a megyének mondanék le. Eszközöld tehát, hogy ez ne történjék, s ha szükséges, megmondhatod: hogy én nem vállalhatom el és nem vállalom el a követséget. Ha erre nem kerül, jobb szeretem.

Zalából kik mennek követül, nem tudhatni még közelítőleg sem, mert menni senki nem akar. Utasításunk egyéb pontjai bizonyosan jók lesznek.

Még egyet: a hirlapban, ha majd a zalai tudósítást közlöd, személyemről semmivel ne szólj többet, mint más személyéről, s oly keveset, a mint csak lehet; tudod, hogy nekem igen kellemetlen az ilyen kiemeltetés, most kivált talán káros is volna. Minden esetre kerüld úgy szólni rólam, hogy bárkinek hiúsága sértve legyen, ezt kérem, ezt várom barátságodtól. Isten veled kedves komám; közöld levelemnek a gyűlést érdeklő tartalmát minél előbb privative rendes postán Klauzállal és Bezerédyvel, s mond meg azt Eötvösnek is. Isten veled hű barátod Deák.”

Zala vármegye szeptember 2 dikán folytatólag tartott közgyűlésében a Deák Ferenczhez küldött választmány hivatalosan jelentette, hogy Deák Ferencz a követséget nem fogadja el. E gyűlés lefolyását egy akkor írt levél ekkint adja elő:

„Deák Ferenczünk e napon szünni nem akaró éljenek, tapsok s kardcsörgések közt adott szava szerint megjelenvén, az előbbi napon hozott végzések kihirdetése után – a mellékteremben volt zalamegyei hölgykoszorú jelenlétében – a másod alispán előadta, hogy a nemesség a követi utasításban előbb megtagadott fizetéseket már most

megigérvén, Deák F. és Kerkapoly J. urakat közakarattal követekül megválasztotta, s neki utasításul adatott, hogy Deák Ferencz urat a követség elvállalására kérje meg. Erre őt fölhívta, de siker nélkül, mert Deák F. bizonyos okoknál fogva azt el nem vállalta. Hallván ezt a teremben jelen volt nagy számú értelmes rész és köznemesség, kiáltozák, hogy «nincs ok, ők semmi okot el nem fogadhatnak». Ezek után Deák Ferencz szólalt föl, s megköszönvén a KK. és RR. bizalmát, sajnálatát fejezte ki, hogy annak eleget nem tehet.”(.....) Azonban Deák Ferencz a követséget el nem vállalván, meggyőződését követé, s ezt jegyzőkönyvbe is igttattni kívánván, követi pályájáról határozottan lelépett.”

1844 őszén ösztönözte aktívabb szerepvállalásra az Országos Védegyelet megalakítása. 1845 tavaszán Szentgróton védegyeleti fiókot szervezett, Nagykanizsán takarékpénztár alapításában működött közre, és támogatta az együletet a zalai megyegyűléseken is. Személyes példamutatása szintén hozzájárult, hogy az Országos Védegyelet legtöbb vidéki osztálya éppen Zala megyében jött létre. Deák 1845. február 9-én, a szentgróti fiókegyelet alakuló ülésén fogalmazta meg a Védegyelet lényegét. Beszédében főként a mozgalom gazdasági indíttatását és a társadalom egészének összefogását hangsúlyozta, miközben tagadta, hogy a szervezkedés mögött hátsó politikai szándék húzódna meg.

Deák szentgróti beszédét később közölte és a Védegyeletet támadó Széchenyi elleni hatásos fegyverül használta fel a centralisták által szerkesztett Pesti Hírlap. Széchenyi nem maradt adós a válasszal. A Jelenkorban 1845. május 18-tól kezdődően 14 részben megjelent, A szentgróti levél elemzése című cikksorozatában Deák védegyeleti beszédének egyes fordulataihoz kapcsolódva a reformellenzék, mindenekelőtt Kossuth gazdaságpolitikai koncepciójának elemeit vetette bonckés alá a nyilvánvaló szándékkal, hogy taktikájával szakadást idézzen elő a reformellenzék amúgy is ingtag egységű táborában. Cikksorozatának végén Széchenyi felszólította Deákot, hogy határolja el magát Kossuthtól, és álljon élére egy közpártnak, Deák azonban erre nem volt hajlandó.

1845 ősztől két éven keresztül folyamatosan betegeskedett. Leveleiben fájdalmairól, kedélybetegségeiről panaszkodott. Szív és vérke-

Zalaszentgrót, Zala Megye

ringési panaszain még a Balatonfüredi ivó- és fürdőkúra sem segített:

„Kedélyem általában levert, munkám rest, s tehetetlen vagyok, részvétel, örömtelen, s néha ok nélkül is ingerült. Ha ezen lelkiállapot nálam tartós leend, a politikai tér előttem el lesz zárva, mert haszonvehetetlen leszek, s a nagyobb tömeg között, zárt levegőben nem tudom kiállni csak egy óráig a hőséget.”

Zalaszentgróti Kőhid a Zala folyó mellett

A Kossuth forrás-kút egy korabeli képeplapon

Wesselényi ajánlotta figyelmébe egy homeopata orvost, ki eltiltotta a politizálástól, az írástól, olvasástól, mert betegségeit a szellemi kimerültségnek tudta be. Az orvos tanácsainak és szigorú napirendjének köszönhetően panaszai enyhültek.

Az ellenzék vezetői 1845 novemberében tették meg az első lépéseket a liberális mozgalom párttá szervezése érdekében. Pesti értekezletükön többek között egy háromtagú bizottságot választottak a „teendők” kidolgozására. Ennek tagjaként bízták meg az ellenzék potenciális vezérének tekintett Deákot, hogy vizsgálja meg a programalkotás lehetőségét. Deáknak azonban az volt a meggyőződése, hogy olyan program, amelyet az ellenzék vezérfonalul használhatna, nem lehetséges, mert az általános program nem különböztet meg igazán egy kormánypárttól, és semmire sem kötelez, míg a konkrét kérdések részletezése a kisebb-nagyobb véleménykülönbségek miatt megoszthatja az ellenzékot.

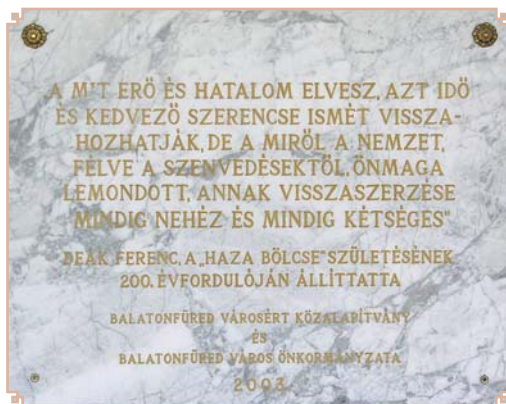

Balatonfüred, Deák korában Zala Vármegye, ma Veszprém Megye

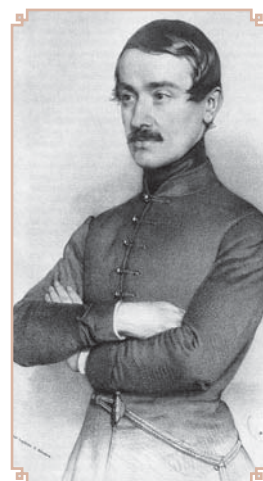

Balatonfüreden ma álló emlékmű

Deák Ferenc emléktábla Balatonfüreden

Deák fenntartásai és húzódozása miatt az ellenzéki párt szervezkedése 1846-ban Batthyány Lajos gróf elnökletével és Kossuth gyakorlati irányításával folytatódott. Végre 1847 elején Deák is beadta a derekát, hozzájárult a program kidolgozásához, csupán azt kötötte ki, hogy a reformelképzelések összegzését ne program, hanem nyilatkozat formájában adják közre. Az ellenzék alapelveinek tervezetét 1847 februárjában Batthyány, Teleki László és Kossuth egyeztetve Kehidán Deákkal, majd Kossuth foglalta írásba. A liberális párt 1847. március 15-i országos konferenciája elfogadta az ellenzék alapelveit, és bizottságot nevezett ki az alapelveken nyugvó nyilatkozat kidolgozására. A bizottság május elején megvitatta a nyilatkozat Kossuth által készített és Deák elképzeléseit már eleve tartalmazó tervezetét, majd a szöveget Deák öntötte végső formába. Az Ellenzéki Nyilatkozat végleges és az ellenzék júniusi országos konferenciáján jóváhagyott szövege tehát tükrözi és mintegy összefoglalja Deák másfél évtizede hangoztatott liberális nézeteit is.

Gróf Teleki László

Deák tagja lett ugyan az ellenzéki párt központi vezetőségének, az aktívabb politikálástól azonban egyenlőre tartózkodott, és évek óta tartó betegeskedésére hivatkozva távol maradt az 1847 novemberében kezdődő országgyűlésről. Húzódozásának a forradalom vetett véget 1848 márciusában. Miután Zala egyik követe Deák javára lemondott mandátumáról, Deák engedett a közkíváratnak, és megyéje képviselőjeként a diétára utazott. Liberális barátainak sikerült rávenniük, hogy jelenlétével és közreműködésével tekintélyt és súlyt adjon az ismert reformkövetelések törvénybe iktatásának, Deák pedig erkölcsi kötelességének érezte, hogy elfogadva az igazságügy-miniszteri tárcát, szerepet vállaljon Batthyány Lajos kormányában.

Az első felelős független magyar kormány

„.....keserű volt nékem azon elhatározás, hogy részt vegyek azon minisztériumban, mely a hazának ily viszonyai között alakult; de kényszerített a becsület és a kötelesség, mert Batthyány kijelentette, hogy nélkülem minisztériumot nem alakít, s ha ő akkor miattam visszalép, aligha találkozott volna, ki helyette a minisztérium alakítását elvállalja, s így engem vádoltak volna, hogy miattam s gyáva vonakodásom miatt vált lehetetlenné az első felelős minisztérium alakítása.”

Deák nem a feladattól félt, hanem józan megfontolt politikusként tartott attól, hogy a forradalmi körülmények között a politizálás már nem a higgadt meggyőzésről fog szólni, hanem indulatoktól fűtött vita lesz a közélet jellemzője, s így könnyen kicsúszhat a talaj a kiegyezésre törekvő politikus lába alól.

Bár a diétára későn érkező Deáknak alig volt alkalmja, hogy érdemileg beleszóljon a törvényalkotásba, továbbá az elfogadott törvényjavaslatok sem egyeztek teljes mértékben Deák meggyőződéssel, ő mégis szembefordult minden törekvéssel, mely a már eldöntött és közismertté vált javaslatok – így pl. a jobbágyfelszabadítás-módosítására vagy megszorítására irányult.

Deák régi anekdotája

1848 márciusában volt, hogy a pozsonyi országgyűlés elfogadta a nép, föld és sajtó felszabadítására előterjesztett indítványokat. Ezek azonban csak, mint kész paragrafusokra szedett törvényjavaslatok voltak a király elé fölterjeszhetőek. A törvényjavaslatok szövegezésére főlshólyították a magyar férfiak a legnagyobb jogtudóst, Deák Ferencet.

„Szívesen elvállalom – mondá Deák – hanem adjatok utasítást az iránt, hogy mit foglaljanak magukba ezek a törvények? A birtok felszabadítás csak az úrbéres jobbágyokat értessék-e, vagy a felesekre is? Hát a zsellérekkel mi történjék? Aztán a sajtótörvényben mi legyen az irányadó jogelv? Csak a cikkíró legyen-e felelős, vagy a szerkesztő és a kiadó is? Köttessék-e a szerkesztői állás qualificatióhoz?

A minisztertársak egymásra néztek, s aztán azt mondták Deáknak:

– Hiszen te fogod a legjobb tudni.

Erre aztán azt mondta Deák:

– Éppen így tett az egyszeri várparancsnok a hadsegédével, kinek napiparancsot diktált: „Írja ön: Napiparancs! Leírta ön? Olvassa föl!” „Napiparancs.” „A dátumot is írja hozzá! No, a többit már úgyis tudja ön; nekem mennem kell a Wachtparádéra.” Ti is ideteszitek elem a törvények címét: a többit már nekem kell tudnom.”

Deák Ferenc 1848. március

– Jókai Mór –

Miután a Batthyány-kormány a törvények április 11-i szentesítése után Pestre költözött, az igazságügy-miniszterre kinevezett Deák Ferenc is döntően a hivatalszervezéssel és a napi, ügyviteli feladatok ellátásával volt elfoglalva. Minisztériumába olyan képzett, többségében liberális munkatársakat választott vezetőkké, mint pl. a centralista jogtudós, Szalay László. Deák a miniszterelnök bizalmasa és támasza volt mind a minisztertanácsi üléseken, mind a Béccsel folytatott tárgyalások során. Az államügyek intézése mellett ugyanakkor arra is szakított időt, hogy a törvények értelmét személyesen magyarázza el, az őt pesti szállásán felkereső parasztoknak.

Hirlapi kacsá

Egy pesti napilap az idén a következő tréfás történetkét közlé:

„Deák Ferencz a tavasziás idők beálltával ismét rendes vendége a városi getnek. Legujabban azonban az állatkert helyiségét látogatja s különösen egy új vendég, egy bozontos medve nyerte meg hajlamát.

Deák Ferencz fölzslemézve szokta fölkeresni a medve-ketreczet; esernyője végére szur egy-egy darabot, s úgy nyújtja be pártfogoltjának.

Legujabban ismét egy nagy darab zsemlét tüzött az esernyő végére; hanem a maczkó ez uttal nagyon udvariatlanul viselte magát, mert nemcsak a zsemlét, de az egész esernyőt bekapta a ketrecbe s darabokra szakgatá.

Az „öreg ur” jóízűt nevetve mondá:

– Ejh, ejh, hát a medvevilág is tud hálátlan lenni! – És esernyő nélkül távozott.”

Eddig szól a történet.

Hanem a „P. Napló” még azt is hozzá teszi, hogy midőn Deáknak egy baráti körben e történetkét felolvasták, tréfás humorral így szól:

– A dolog egészen igaz. Magam láttam. Csak az a kis különbség van benne, hogy nem annyira velem történt, mint egy öreg asszonysággal. Aztán nem is medve volt hanem majom. Aztán nem is az esernyőt kapta el, hanem az asszonyság kalapját. Az asszonyság nagyon sajnálta a kalapot, de hogy valamit szólott volna, azt nem hallottam. „Egyébb részleteiben az egész történet való;” tevé utána alig észrevehető mosolygással.”

Deák különösen nagy hangsúlyt kívánt helyezni az igazságügy-minisztérium törvény-előkészítő és kodifikációs munkájára. 1848. április 29-én adta ki a sajtóvétségek esküdtszékek általi elbírálásáról szóló miniszteri rendeletét, mely korábbi, 1843-as esküdtszéki különvéleménye alapján készült. A beígért polgári és büntető törvénykönyv megalkotására azonban a szabadságharc küszöbén már sem módja, sem pedig ideje nem

volt Deák minisztériumának; 1848 nyarán csupán a „*vésztorvény lázadása esetében*” című javaslatot tudták kidolgozni. Deák tervezetéből minisztersége idején ugyan nem született törvény, ám e szöveg szolgált alapul a vésztorvényszékek felállításáról 1849. február 13-án hozott képviselőházi határozathoz.

Amikor a nemzet viszonya a koronához egyre zavarosabbá vált, többször Deák járt a királyi udvarnál a megegyezés végett, Bécsben, de célját nem érte el. Az 1848-as választásokon a sümegi kerületben indult, ahol képviselővé választották. A horvát támadáskor, amikor a bécsi kormány rosszakarata nyilvánossá és a király akarata kétesseé vált, Batthyányval együtt lemondott, de nem szűnt meg az országgyűlésnek tagja lenni. Ő formálta meg a képviselőház határozatát az osztrák minisztérium leiratára, amiben az az 1848-as törvények megváltoztatását követelte. Kijelentette, hogy a ház „*a birodalom és Magyarország között létező érdektalálkozások kiegyenlítése fölött mindaddig sikeresen nem tanácskozhat, amíg a hazában levő ellenség Ő felsége által el nem távolíttatván, a tanácskozási teljes szabadság helyre nem állíttatik*”, s addig is meghagyja a minisztériumnak: egy hajszálnyit se térjen el a szentesített törvényektől.

Amikor Windisch-Grätz 1848 végén Pest-Buda felé közeledett, az országgyűlés békéltető küldöttséget küldött hozzá, ennek Deák is tagja volt. Deák elfogadta e veszélyes megbízatást, bár sikert nem remélt. A küldöttség visszautasítása után Deák visszament Pestre, onnan pedig Kehidai birtokára. Többször is elindult Debrecen felé, de az osztrák katonaság mindig megakadályozta tervének végrehajtását.

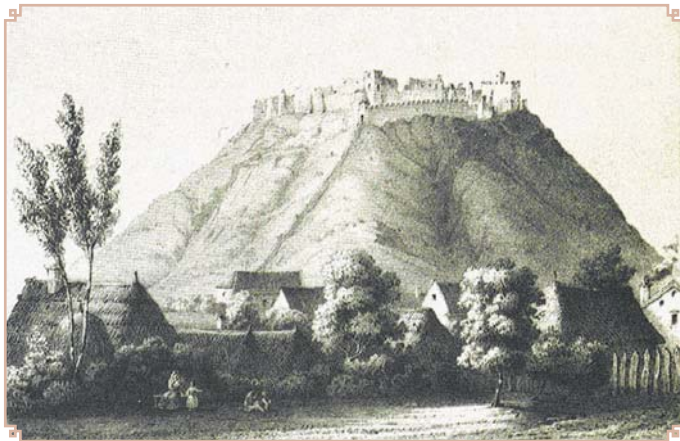
Eötvös Károly kortárs életrajz írója állítólag „*minden követ megmozgatott, mégsem talált semmi érdemlegeset*” a másik nemhez fűződő kapcsolatairól. Eötvös feltételezése szerint, „*két ok tarthatta vissza*” az asszonyoktól. Az egyik, hogy el akarta kerülni az osztrák titkos rendőrség állandó figyelmét, mert ez károkat okozhatott volna neki politikai pályáján. A másik ok „*azt feltételezte, hogy Deák talán férjes asszonyba szeretett bele vagy valakibe magasan a saját társadalmi státusza felett.*” Deáktól származik az a mondás, miszerint: „*A becsületes ember megházasodik, az okos ember nem.*”

A Deák anekdoták közül ide illő: „*Nagy lutri a házasság- mondogatta gyakran –Olyan mint a rántott csirke morzsakönyegében! A férfiember felszúr a villájára egy darabot, nem tudja, mit vett ki a tálból, a zúzóját-e vagy a mellehúsát, vagy a püspökfalatját-e? Csak akkor tudja meg, hogy mi jutott neki, amikor már eszi...*”

Az biztos, hogy ezt a rosszmájú mondását többször, többféleképpen is hangoztatta, de talán oka is akadt rá.

Valamikor a húszas években a haza bölcsét még Ferkónak szólították. Erős, vállas leány volt Deák, aki után Zala vármegyének nem egy szép leánya sóhajtozott. De Ferenc már Ferkó korában is állhatatos, komoly férfúnak indult. Komolyan vette a munkát, a haza iránti kötelességeket, komolyan a szerelemet is.

Valamelyik sümegi búcsún egyik Inkey-leány hódította meg a szívét, és kocsija gyakran járogatott be ezután abba az udvarba, ahol a leányzó lakozott. De a szép Inkey-leánynak sehogy sem tetszett a derék, komoly ifjú. Deák nem tudott cifra bókokat mondani, nem

Sümegegyvár, Deák korában Zala Vármegye, ma Veszprém Megye

húzatta el ablaka alatt a kedvenc nótáját, s még csak virágot sem igen vitt szíve bálványának. Egyszer aztán egyenesen, becsületesen megmondta a szíve szándékát:

„Te az enyém, én a tied, ásó-kapa válasszon el. Ha a szép leány is úgy akarja.”
– Körülbelül ez volt beszédjének summázatja.

A leány egyre csak mosolygott, de nem adott választ.

„Majd máskor, majd holnap...” – mondogatta.

Deák nem szólt többet, be sem várva a vacsorát, hajtotta hazafelé. Mikor kocsija befordult saját portájának az ámbitusá elé, a holdfény odavetődött a régimódi csésze magas, hintáló rugóira, hátul egy spárgán himbálódzva, fűzfavesszőből font kis kosarat pillantott meg. Ekkor érezte át, hogy az első csalódás egyszermind az utolsó is nála. Ez a nagy jellem nem tűrt megalkuvást, még a szerelemben sem, ezentúl teljes erejével a haza szolgálatára szentelte életét.

– Vay Sándor –

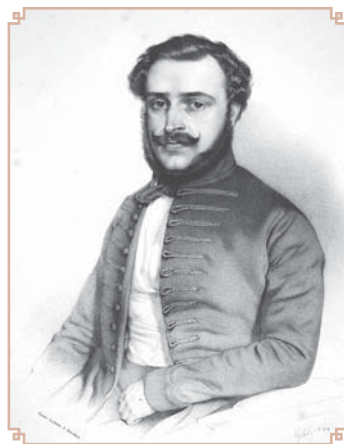

A törvényességhez a végsőkig ragaszkodó Deák Ferenc a szabadságharc idején többé már nem jutott jelentősebb politikai szerephez. Mivel békés, kiegyenlítő politikájára a továbbiakban nem volt szükség, félreállt Kossuth útjából. 1849 januárjában még tagja volt az országgyűlési küldöttségnek, mely az előretörő császáriak főparancsnokával próbált tárgyalni, ám Windisch-Grätz a katonai erőfölény tudatában feltétlen engedel-

mességet követelt, és nem mutatott hajlandóságot semmilyen alkudozásra. Deák a császári fővezérnek adott becsületszava miatt nem követhette az országgyűlést Debrecenbe. Márciusig Pesten maradt, majd hazautazott Zalába. 1849 nyarán még visszatért a felszabadított fővárosba, a Függetlenségi Nyilatkozattal azonban már nem érthetett egyet. A trónfosztás szöges ellentétben állt Deák államszövetségi koncepciójával, mivel az volt a meggyőződése, hogy Magyarország biztonsága és jövője csak a monarchia keretein belül képzelhető el.

Deák Debrecenből való távolmaradásának köszönhetően, hogy a császári hadbíró-ság 1850 tavaszán felmentette a további vizsgálatok alól. Ekkoriban történt az is, hogy Schmerling osztrák igazságügy-miniszter tanácskozássra hívta Bécsbe, amit Deák visszautasított. Nyilatkozata elvi jelentőséggel bírt. A császáriakkal való mindennemű politikai együttműködést megtagadó magatartása a passzív nemzeti ellenállás jelképévé emelkedett.

Deák Pestre költözéséig, 1854 novemberéig az országos politikai jellegű ügyekben passzív maradt. Eleinte a császáriak által megszállt Pesten élt, majd kehidai birtokán töltötte az abszolutizmus első éveit. A fennálló helyzet nagyban megnehezítette barátaival való kapcsolattartását. Nagy veszteség volt számára Wesselényi Miklós halála. A sok tragédia közepette úgy tűnt, hogy magánélete felpezsdül és megnyugvást nyújt ezekben a nehéz időkben. Levelezésbe kezdett a szomszédos faluban élő özvegy Inkey Szidóniával. Gyakran járt át Csányba, hogy regényeket kölcsönözzön tőle, s levelezésük is egyre szabadabb hangnemmű lett. Azonban a levelezésnek 1851-ben vége szakadt. Egy hónapra rá Szidónia férjhez ment.

Wesselényi Miklós

Vörösmarty Mihály

1855-ben Vörösmarty is távozott az élők sorából. Halalos ágyán Deákra bízta gyermekeit. Halála után Deák gyámsága alá vette őket és biztosította a család pénzügyi helyzetét. Több helyről kért támogatást az árvák megsegítésére. Gyakorta látogatta meg gyámjait. Szerették őt, mindig kedves ajándékokkal érkezett a zsebében és sokat játszott az ifjakkal.

Deák 1854 novemberében eladta kehidai birtokát. Pesten az Angol Királynő Szállodában bérelt lakosztályt, és a Széchenyi család által folyósított évi

3000 ezüstforintnyi életjáradékból élt. Szerény háromszobás lakosztályt kapott. Lakosztálya nappaliból, hálóból és egy harmadik helyiségből állt, ahol régi, hű barátja, a tőle elválaszthatatlan gr.Mikes János lakott. A nappali zömében a szálloda bútoraival volt berendezve. Egy dívány, Deák kedvenc ülőhelye mellett két fotel állt a vendégeknek. Egy kisebb pamlag és néhány alkalmi szolgálta még a látogatók kényelmét. Minden bútor, minden szabad felület tele volt szivarral és tűzszerszámmal. Deák süntelenül dohányzott, és azt akarta, hogy egyik szivar után a másikra tudjon gyújtani anélkül, hogy mozognia kelljen. Néhány más tárgyat is tartott lakosztályában, többek között a Corpus Jurist, a parlamenti házszabályok egy példányát és egy légycsapót... Könyvtára ekkor már körülbelül ötven kötetre apadt, csak egy része volt a fiatalkorinak, de Deák mindig tájékozottnak tűnt a legújabb politikai és irodalmi könyvekről is. Pesten meghitt baráti társaság alakult ki körülötte, szállásán egymásnak adták a kilincset az ismerősök, barátok. A nyilvános politizálásra nem látott esélyt, ezért arra ösztönözte látogatóit, hogy legalább a magánéletben és társasági rendezvényeken őrizték 1848 emlékét, ápolják a nemzeti hagyományokat és anyanyelvüket.

Deák egy napja Pesten...

Reggelenként öt és hat között kelt, aztán sétált vagy három óra hosszat reggeli előtt. *„Ez volt életében egyik legmaradandóbb szokása.”* Amikor visszatért sétájából, a lakosztályába koldusokat fogadott. *„Mindig azonos összeget adott nekik, amiről tudták, hogy már előre kiszámolta. Barátai főleg Andrássy, megbeszélték a szálló igazgatójával, hogy ne engedjenek fel egyszerre három szegény embernél többet, különben Deák megint csödbe kerül.”*

A legtekintélyesebb vendégek fél tíz, tíz óra körül érkeztek, hacsak nem volt ebéd meghívásuk, fél kettő felé távozniuk kellett. Ebben az időben Deák *„mindig lement a szálloda éttermébe napi egy főékeztés elfogyasztani. Húst bőven evett és nem sietett az ebéddel.”*

Ha ideje engedte délutánonként a fafaragást vette elő. Sajnálta, hogy nagyobb szerszámait Zalá-

Pest 1860

ban kellett hagynia. Itt lévő szerszámaival – bútorokat nem – pipákat, sétapálcát, apró dísztárgyakat azonban tudott készíteni. Legkedvesebb témája még mindig Baroch, a kehidai zsidó kereskedő volt, akinek a feje sok faragványát díszítette. Ahogy egy-egy darab elkészült, elajándékozta. Klára nővérének továbbra is rendszeresen küldött apró ajándékokat.

Deák 1855-től tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának, 1857-ben pedig felkarolta a zalaiak hazafias kezdeményezését, akik Kisfaludy Sándornak, a nemzeti romantika közkedvelt költőjének kívántak Balatonfüreden emlékművet állítani.

Deák 1858-ban így fogalmazta meg a Pesti Napló szerkesztősége számára kivárási politikájának lényegét:

„Első sorban az a föladat, hogy a nemzetben ébren tartassék az alkotmányos szabadsáért való érzék és lelkesedés, mert akkor egy kedvező pillanatban egy tollvonással lehet helyreállítani a magyar alkotmányt, és huszonnégy óra alatt lehet szabad, alkotmányos államunk; holott ha

Magyar Tudományos Akadémia

a népből kihalt az érzék ezen legmagasabb javak iránt, sem a sors kedvezése, sem az uralkodó kegyelme nem adhatja nekünk vissza az igazi alkotmányos szabadságot.”

1860. október 20-án a magyar konzervatívok kezdeményezésére Ferenc József kibocsájtotta az októberi diplomát. A diploma értelmében az államszerkezet visszatér az 1848-as állapotokhoz. Azonban az uralkodó abszolutista jogait nem változtatta meg. Deák bár nem értett egyet a diplomával, de egy jó kiindulási helyzetnek gondolta, mely teret adhat politikai kibontakozásának.

„Meghalt!”

„Az 1860-as évek elején egy nap egy erős férfi lépett Deák Ferenc Angol Királynő-beli szobájába. Mélyen meghajolva, bemutatta magát. Deák megkínálta székkal, de ő állva maradt.

– Engedje meg, uram, hogy elmondjam jövetelem okát.

– Kérem!

– 1848 előtt boldog családapa voltam, megáldva kilenc gyermekkel, kiket el tudtam tartani kis birtokomból s megyei hivatalomból. Jött a mozgalom ideje, beálltam honvédnek s fölvittem ezredességig. A fegyverletétel után fogva voltam négy évig. Mikor kiszabadultam, a birtokon több volt az adósság, mint amennyit ért. Nem tudtam, mihez fogjak. Nőm, gyermekeim már-már éheztek, s én elcsüggedtem. Mit tegyek? Elveim és a családapai kötelességek összeütköztek. Tusakodtak s arra a meggyőződésre juték, hogy családapának első kötelessége gyermekeiről gondoskodni. Folyamodtam egy megüriült szolgabírói hivatalért s elnyertem. Most, hogy a Bach-rendszer megbukott, s megyénk restaurált, énrám a Bach-hivatalnokra is, azt kiáltották: meghalt!

Arra senki sem gondolt, hogy ha nem szolgálom, nem nevelhetek a hazának kilenc gyermeket. Azt jöttem megkérdezni, uram, hogy helyesen cselekedtem-e? Ha igen, akkor következik a kérdés, hogy ne engedje elveszni családomat.

Deák erősen nézett a beszélőre, kinek szeme könnybe lábadt.

– Jól cselekedett ön, hogy nem hagyta elveszni családját. Gondolni fogok önre.

A férfi derűs arccal távozott. Deák pedig ezt modá róla:

– Azt hiszem, becsületes ember; nem ő volt rossz, hanem az idő.

Deák kérdezősködött aztán utána, s meggyőződve, hogy valót beszélt, nemsokára hivatalra segíté.”

– Seper Lászlóné Nagy Kornélia –

1860 decemberében távol maradt az ideiglenes választójogi törvény kidolgozására összehívott esztergomi tanácskozástól, az 1861 elején tartott ún. országbírói értekezleten pedig szembefordult a túlhaladott feudális jogintézmények visszaállítására irányuló konzervatív törekvésekkel.

Az 1861 tavaszán összeülő pesti országgyűlésen Deák már nem Zala megye, hanem Pest belvárosának képviselőjeként vett részt. Az Októberi Diplomát és a Februári Pátenst egységesen elutasította a törvényhozás, ám arra nézve véleménykülönbség volt, hogy a nemzet igényeit milyen módon hozzák az uralkodó tudomására. Deák azt javasolta, hogy feliratban kérjék Ferenc Józsefet az 1848-as alap törvényes helyreállítására, és teremtsék meg az ellentétek felszámolásának feltételeit. Felirati beszéde és javaslata

1861. május 13-án az egyik legnagyobb alkotása volt. Olyan nagy volt személyiségének és ékesszólásának súlya, amit a viszonyok fejlődése is növelt, hogy a feliratellenes többség önként kisebbséggé változott, nehogy megszakítsa a további érintkezést az uralkodóval, és annak következeiséért az országra hárítsa a felelősséget. De bármilyen mérsékeltnek, sőt engedékenynek tartották Deákot az országban, Schmerling a feliratot elfogadhatatlannak tartotta és az ország jogaira sérelmes királyi leiratot vitt keresztül. A Deák által fogalmazott felirat kijelentette: az 1848-as törvények érvényének elismerése esetén lehetséges e törvények alkotmányos revíziója, mégpedig a Magyarország és az örökös tartományok viszonyát szabályozó alaptörvényből, a Pragmatica Sanctióból eredő kötelezettségek alapján. Deák lehetségesnek tartotta Ferenc József trónigényének elismerését is, a Deákot támogató Felirati Párt azonban kezdetben kisebbségben volt az emigrációból hazatért Teleki László mögé felsorakozó Határozati Párttal szemben. Az országgyűlés többsége Teleki indítványát támogatta, mely szerint az országgyűlésnek nyilatkozatban és határozat formájában kellene követelnie a törvényhozás jogainak teljes visszaállítását, majd pedig szilárd ellenállását demonstrálva, szét kellene oszlania.

De nem ingyen!

*„Deák Ferenc igen szeretett az állatkertbe járni. A ezernyolcszázhatvanas évek végén volt egy kedves medvéje, a Kristóf. Mindenféle csemegével szokta etetni a mackót. Ennélfogva a Kristóf ketrece mellett minden délután nagy társaság gyűlt össze: Deák tisztelői. Köztük volt egyszer Gyulai Pál is. A tréfás urak egyre évődtek a jeles akadémiussal, kicsi termete miatt. Gyulai Pál végül felcsattant:
– Ej, látni nálam kisebb termetű embert is!
– De nem ingyen! – szólt közbe az öregúr nagy gonosszul a bajsza alól.”*

Teleki tragikus öngyilkossága után az ellentábor egy része is Deák oldalára állt, és az országgyűlés csekély többséggel ugyan, de megszavazta a felirati javaslatot. Miután azonban kihagyták belőle az uralkodó trónigényének elismerését, Ferenc József felségsértőnek nyilvánította a feliratot, és tagadta annak átvételét. 1861. augusztus 8-án Deák újabb feliratot terjesztett a képviselőház elé. Ebben még markánsabban fogalmazta meg az első felirat közjogi követeléseit, és még nyíltabban szólt a *„personal-unióról, melyből közös viszonyok származnak.”* Deák felirati javaslata némi hajlandóságot mutatott ugyan az egyezkedésre, ám következetesen ragaszkodva Magyarország közjogának törvényes alapelveihez, határozottan leszögezte:

„Ha tőrni kell, tőrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött. Tőrni fog csüggedés nélkül (.....), mert amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges.”

Az országgyűlés Deák második feliratát egységesen támogatta, Bécs azonban feloszlatta a magyar törvényhozást, betiltotta a visszaállított törvényhatóságok működését, és új kormányzási rendet vezetett be. Tisza Kálmán, a határozati párt vezére, kijelentette, hogy a feliratban *„erős meggyőződését, legszentebb elveit, egészen lelkének titkos sejtelméig találja kifejezve.”*

Maga Kossuth, aki pedig politikájának kudarcát látta abban, ha a nemzet törvényes ellenállásra szorítkozik, e szavakkal méltatta Deák érdemeit:

„Deák mint a törvényesség embere a nemzet jogait törvényes téren férfiasan megvédette. Ha ezután törésre kerül a dolog, Isten, világ s a történelem előtt csakis az osztrák házra hárulhatand a felelőség.”

Nem csak a nemzet ünnepelte nagy fiát; az egyszerű képviselő, mint a nemzet élő lelkiismerete, mint a jog képviselője mind az elnyomással, mind a forradalommal szemben helyet foglalt Európa nagy férfiai között. A művelt európai közvélemény azóta azonosította Deákat Magyarországgal. És a nemzet iránti rokonszenv annál nagyobb lett, mert a második feliratot nyomban követte augusztus 22-én az országgyűlés feloszlátása, ezt pedig újabb provizórium, s az alkotmányos jogok felfüggesztése. Mint Deák előre látta, Schmerling provizóriuma, a minisztérium minden szabadelvű frázisa dacára nemsokára lejárt a magát. A konzervatívok nagy része, köztük Apponyi György is közeledett Deákhoz. Az uralkodó mind jobban meggyőződött a kiegyenlítés szükségességéről és kész volt megtenni az első lépést, ha azt lent viszont a második és harmadik követné.

1864. december 27-én August Antal báró az udvari körök megbízásából titkos tárgyalást kezdett Deákkal, hogy kipuhatolja a magyarok kiegyezési szándékait. Deák e megbeszélésen ragaszkodott a Magyar korona területi és politikai integritásának elismeréséhez, valamint a jogfolytonosság helyreállításához. A Pragmatica Sanctio új értelmezéséből kiindulva ekkor fejtette ki első ízben, miként képzelte el az 1848 évi törvények módosítását, tekintettel a birodalmi egység és a magyar önállóság összeegyeztetésére. Itt ismerte el először tárgyalási alapnak a közös ügyeket, és fel is vázolta a kezelésükre vonatkozó elgondolásait. August gondosan lejegyeztet a hallottakat, jelentését pedig egyeztetette Deákkal.

1865 februárjában Ferenc József elfogadta tárgyalási alapul a jelentésben lefektetett alapelveket, és hivatalos megbízást adott Auguszának a Deákkal való titkos megbeszélések folytatására. A február 27-i bizalmas tárgyaláson Deák végre kimondta, amit Bécsben már évek óta vártak tőle: a birodalom fennállását és biztonságát semmilyen más tekintetnek nem kívánja alárendelni, és kész Magyarország alkotmányos önállóságának, valamint a birodalom létérékeinek követelményeit összhangba hozni. Deák kiegyezést megelőző közjogi álláspontját az utolsó titkos megbeszélésen, április 7-én foglalták írásba.

A kiegyezés alapelveiről tehát megállapodás született a színpalak mögött, csupán az eredmény nyilvánosságra hozatala volt hátra. Deák a bécsi Botschafter című lap április 9-i számának a magyar, elkülönülési törekvések” ellen írt cikkét használta ehhez ürügyül. Válasza a Pesti Napló 1865. április 16-i – húsvétvasárnapi – számában jelent meg *Még néhány szó a „Botschafter”-nek* április 9-diki cikkére címmel. A Húsvéti cikk valójában a titkos tárgyalásokon kifejtett nézeteket összegezte a publicisztika nyelvére lefordítva, és a nyilvánosság elé tárta az 1848-as alap módosítását immár elfogadó egyezkedési készséget.

88 5000		Vasárnap, ápril 16, 1865.		16. évi folyam.	
Szerkesztői Iroda: Székhely: Székhely: 7. számú utca. Kiadó: Károlyi Károly. Előfizetési árak: 12 forint évi, 4 forint negyedévi.		Kiadóhivatal: Székhely: 7. számú utca. Kiadó: Károlyi Károly. Előfizetési árak: 12 forint évi, 4 forint negyedévi.		Előfizetési feltételek: Hírlevél: 12 forint évi, 4 forint negyedévi. Hirdetmények díja: 1. sorozat: 12 forint évi, 4 forint negyedévi. 2. sorozat: 12 forint évi, 4 forint negyedévi.	
PESTI NAPLÓ					
<p>Pest, április 15, 1865.</p> <p>Még néhány szó a „Botschafter”-nek ápril 9-diki cikkére.</p> <p>Az mondja többek között a „Botschafter” ápril 9-diki cikkében, hogy a magyar nemzetnek egy célja van, az az, hogy a magyar nemzet minél előbb megszerezze a szabadságot, és a szabadságot a szabadságban élje. Ez a célja a magyar nemzetnek, és ez a célja a magyar nemzetnek, és ez a célja a magyar nemzetnek.</p> <p>... (The rest of the text in the image is a transcription of the newspaper article, which is partially obscured and difficult to read due to the image quality. It appears to be a commentary on the Botschafter article mentioned in the main text.)</p>					

A Pesti Napló 1865. április 16-i címlapja

A híres Húsvéti cikkével a kiegyezéshez vezető új irányt adott a birodalmi politikának. Azt a tételt fejtette, hogy amikor az uralkodó tanácsosai elnyomni igyekeztek Magyarországot, mindig Őfelsége maga állította ismét helyre az alkotmányt. A nemzetben tehát annyi megpróbáltatás dacára sem szűnt meg a bizalom a császár igazságossága iránt. A felajánlásra a Schmerling-kormány elbocsátása, a februári alkotmány felfüggesztése és a magyar koronázó országgyűlés egybehívása volt a méltó válasz. Ennek az országgyűlésnek Deák volt a legnagyobb tekintélyű vezére. Vezetése alatt egy ideig összeolvadtak a régi felirati és határozati pártok. Most is ő készítette a válaszfeliratot a trónbeszédre, amikor arra nem érkezett kielégítő királyi leirat, a másodikat is. A lényeges fordulat abban állott, hogy az uralkodó elismerte kiinduló pontnak a Pragmatica Sanctiót és Deák még a leirat előtt hozzájárult országgyűlési bizottság kiküldéséhez, a közös viszonyok tárgyalására.

A kiegyezés részletesebb forgatókönyvét, körvonalazva a közös ügyeket és azok kezelési módját, a Bécsben megjelenő *Debatte* című lap 1865. május 7., 8. és 9-i száma tette közzé. A lap szerkesztője, Ludassy Mór interjút készített Deákkal, majd Deák nézeteit *Májusi program* néven ismert cikksorozatában összegezte. Deák dualista monarchiát javasolt, melyet az uralkodó személyén túl a külügy és a hadügyek, valamint az ezek fedezésére szolgáló pénzügy közös kezelése fűzne össze. Felvázolta a kiegyezési tárgyalások és közjogi aktusok menetrendjét is: az első lépés az 1848-as törvények helyreállítása, majd ennek alapján az országgyűlés összehívása lenne. Ezt követné a felelős kormány kinevezése, valamint a király megkoronázása, azután pedig sor kerülhetne a kiegyezési törvények országgyűlési elfogadására és azok királyi szentesítésére.

Deák Májusi programja valóban a kiegyezési tárgyalások kiindulópontja lett. Az uralkodó 1865 decemberére összehívta az országgyűlést, melynek Deák-párti többsége elkötelezte magát a kiegyezés mellett. A kiegyezési feltételek hivatalos megfogalmazására az országgyűlés egy 67 tagú bizottságot választott, ennek 15 főnyi albizottsága dolgozta ki a közös ügyekre és a Monarchia dualista berendezkedésére vonatkozó törvényjavaslatokat. A bizottságok munkálatai során Deák elkötelezetten harcolt a legalapvetőbb liberális célkitűzésekért, a tárgyalásokat azonban inkább csak elvi szinten irányította; a gyakor-

Gróf Andrássy Gyula

lati vezetést Andrásy Gyula grófnak engedte át. Andrásyt jelölte miniszterelnöknek is, miután visszautasította az uralkodó által felkínált kormányfői posztot. Elhárított magától minden jutalmat, rangot, címet és kitüntetést. Távol maradt a kiegyezés leglátványosabb közjogi aktusától, Ferenc József királlyá koronázásától is.

Ferenc József magyar királlyá koronázása (Bera Károly festménye)

A Deák személye körüli tanácsos

„Andrásy miniszterelnöksége alatt tulajdonképpen két udvar működött: az egyik Bécsben, a másik Pesten. Ha a magyar miniszterelnök el akart valamit intézni, akkor előbb felutazott a Burgba, onnan vissza Pestre, Deákhoz. Ha az öregúr áldását adta a dologra, akkor következhetett a kérdés tárgyalása a minisztertanácsban.

A haza bölcse, aki igen jól látta, hogy ebből a rendszerből s az ingázásból nehézségek támadhatnak, a következő hatáskörrel nevezte ki Kandó Kálmánt miniszteri tanácsosnak:

– Te pedig arra fogsz ügyelni, hogy mi Andrásyval össze ne vesszünk. Ha gorombaságot üzen vagy én üzenek neki valami erőset, annak te útközben szép formát adsz.

A tanácsos tökéletesen látta el feladatát. Ha például Deák azt találta mondani Andrásy javaslatára, hogy ostobaság, sohse fog beleegyezni, akkor az az ő prezentálásában így hangzott:

– Kegyelmes uram, beszéltem Deákkal, ő alapjában véve helyesli a propozíciódat, de ez idő szerint, úgy vettem ki, némi aggályai vannak.”

– Mikszáth Kálmán –

Deák semmilyen tekintetben nem kívánt személyes haszonélvezője lenni a részvételével megkötött kiegyezésnek. Az alkotmány helyreállítása ugyan elégedettséggel töltötte el, a létrejött kiegyezést azonban nem tekintette végleges, befejezett műnek, sokkal inkább az ésszerűség diktálta, kényszerű kompromisszumnak.

„Nem állítjuk mi – jelentette ki Deák 1867 márciusában a közös ügyekről szóló törvényjavaslat vitájában –, hogy művünk tökéletes. Tudjuk, hogy annak hiányai vannak; de célszerűbbet, mely helyzetünkben gyakorlatilag is kivihető lett volna, készíteni nem tudunk.”

A kiegyezési törvénycikkek első és utolsó oldala

Az emigráns Kossuth Párizsból tiltakozott a kiegyezés ellen. 1867. május 22-én nyílt, a Magyar Újságban négy nappal később közzétett levelet intézett Deákhhoz. Kossuth *Kasszandra-levele* azzal vádolta Deákot, hogy jogfeladó politikája halálba sodorja a nemzetet; a nemzeti önállóság feladásával a jövőt vesztegeti el. Kossuth lesújtó erkölcsi értékítéletével Deák nem kívánt vitába bonyolódni.

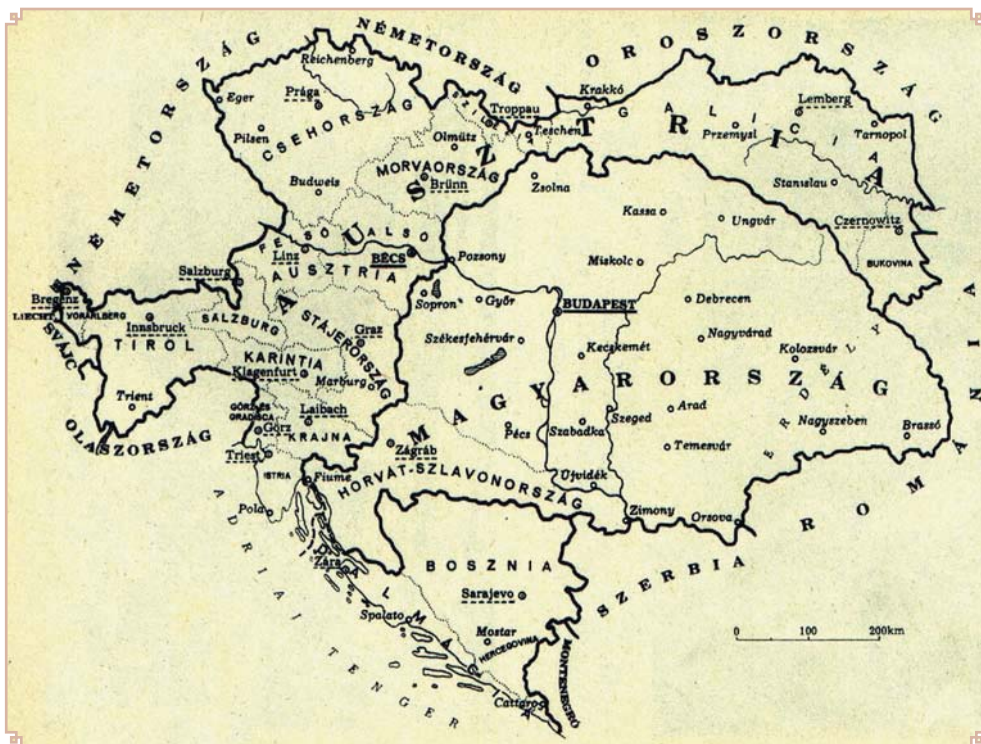
Mint a Pesti Napló hasábjain május 31-én közzétett nyilatkozatában kifejtette, az ő eljárása mindaddig nyilvános volt, és nézeteit senkire sem kívánta ráerőltetni.

A kiegyezés megalkotása Deák államférfiúi pályájának tetőpontja volt. Az „öreg úr” nem vett részt a kormányban, de mint pártvezér nagy hatalmat gyakorolt. A közjog nagy kérdéseinek elintézése után az állam szabadelvű berendezése feküdt leginkább szívében. Egyike volt azon ritka szerencsés politikusoknak, akik még öregségükben sem mondtak le ifjúkori ideáljaikról, akiknek egész élete a haladás szolgálatában állt. Az ellenzéknek a közjogi alap ellen szünet nélkül intézett erős támadásai, amik miatt az Andrássy-kormány nem szentelhette egész figyelmét és erejét az ország pénzügyi helyzete javításának, a pártjában mutatkozó bomlás, az anyagi és személyes érdekek előtérbe lépése, a kormányok gyors változása nagyon elkedvetlenítették.

Kossuth Lajos 1867

Az Osztrák-Magyar Monarchia

Az Osztrák-Magyar Monarchia címere

„A nagyság átka”

„Hogy mi minden megeshetik egy nagy férfin, pusztán a nagysága iránt nyilvánuló tisztelet révén, tapasztalhatjuk a következő adomából, mely a milyen épületes, ép olyan hiteles is. 1867-ben, midőn a Deák-kultusz körülbelül tetőpontját érte el, majdnem naponként igen számos és válogatott társaság szokott az „Angol királynőhez” címzett szállodában Deák szerény lakásán összejönni. Kül- és belföldi diplomata, politikusok, követe, művészek és írók, tudorok és országnagyok mintegy vetekedtek egymással Deák iránti határtalan tiszteletük tolmácsolásában.

Egy mélabus őszi délután esti óráiban különösen diszes társaság találkozott Deáknál; midőn minden teketória nélkül egyszerre csak benyt hozzá egy különben derék varga-mester-ember valahonnan a vidékről.

Köztudomásu dolog ugyanis, hogy Deáknál nem szokás bejelenteni senkit sem. Ajtaja nyitva. Inas nem kotnyeleskedik előtte. Deák klasszikus egyszerűsége nem türi meg az efféle cifraszágokat.

A varga tehát minden nehézség nélkül bejöhett hozzá, ki vásottá kefélt fekete magyar ruhájában szörnyen alázatos képet vágva állott elibe; s ujjai közt labdává gyürvén rücskös kalapját, ekképen kezdé mondókáját:

„A tekintetes ur-e Deák Ferencz nagy hazánkfia?”

– Igen, engem Deák Ferencznek hívnak. Mivel lehetek szolgálatajára?

„Ugyan kérem – mondá a becsületes varga akadozva – én és a feleségem, hála istennek, szerencsés életet élünk. Csak egy hiányzik boldogságunkból, hogy teljes legyen, ha t. i. a tekintetes ur megengedné, hogy iránta való tiszteletünket és elragadtatásunkat illő módon kifejezhessük.”

– Köszönöm, köszönöm! – viszonzá Deák szokott nyájasságával.

A varga a sikertől vérszemre kapott s leirhatlan alázatossággal folytató:

„Kinn áll a feleségem; messze utról jött ide, hogy tisztelete jeléül a tekintetes ur arczát megcsókolhassa. Ez az ő vágyainak legmagasbika. Ez az ő legfőbb boldogsága. Engedje meg neki; kérem szeretettel.”

Deák Ferencz helyeslőleg intett fejével.

Beállit egy hosszú, vézna, sárga, fogatlan asszonyság, ránczos arczczal, redős homlokkal; és egy végetlenül epedő pillantást vetve Deákra, tárt karokkal siet feléje.

A nagy Deák oda tartá egyik orczáját a rút sibilla elé s megengedé, hogy megcsókolja. Később a varga még három szurtos, kóczos, vaczkor-arczu gyermekét is beczipelte, hogy a nagy hazafi kezeit megcsókolják.

És mindezt Deák nagysága iránti tiszteletének jeléül.

Hiába! a nagyságnak is megvannak a maga terhei, sőt tréfás mozzanatai is.

Lamartine is, kit 1848-ban egész boszorkány-csapat rút, vén és piszkos nőszemély jött mint az új köztársasági elnököt üdvözölni, majdnem hasonló dicsőítésnek volt áldozata; de midőn a csókolódásra került volna a sor, a furfangos költő-diplomata egy

ügyes frázissal vágta ki magát a veszélyből, mondván: „Francziaország valamennyi hölgyei csókolni való teremtések; de boldog Isten! honnan vegyek időt mindnyájokat megcsókolni, mikor oly sok sürgős teendőim vannak.” S ezzel meghajtva magát nyájasan, termeibe vonult vissza. E rútnál is rútabb fehérszemélyeknek mód nélkül tetszett Lamartine hizelgő bókja, s mindenikök magára értvén az udvarias czélzást, lelkesülten és örömittasan távoztak a köztársasági elnök irodájából.”

Az 1867-iki magyar minisztérium

A meglehetősen heterogén összetételű és indítékú Deák-pártot annak idején a kiegyezés igénye kovácsolta egységbe. A kiegyezés után már megoszlottak a vélemények a további célokat illetően. Deák következetes liberalizmusával szemben egyre inkább a párt nacionalista és konzervatív elemei kerültek előtérbe. A kiegyezési rendszer lényegi elemévé vált, hogy a szabadelvűség kompromisszumokra kényszerült. Párthívei tisztelték ugyan Deákot, ám véleményét mind kevésbé vették figyelembe. Elszigetelődött, miután pártjának többsége számos kérdésben leszavazta. Deákot azonban nem csupán a politikai visszarendeződések keserítették el, hanem pártjának morális hanyatlása is. Számára elképzelhetetlen volt, hogy tetteit ne elvi meggyőződése, hanem a karriervágy vagy az egyéni haszonszerzés érdeke motiválja. Mélységesen megvetette a törtető, ügyeskedő, visszaélésekre és korrupcióra hajlamos, gátlástalan politikusi magatartást.

Kiegyezés utáni politikai céljait így fogalmazta meg 1868 decemberében:

„Programunk nem lehet más, mint azon alaptörvényeknek, melyeket alkottunk, fönntartása mellett továbbfejleszteni az alkotmányos életet, institutiókat, és előmozdítani az ország anyagi és szellemi érdekeit, szem előtt tartva mindig a népjogokat és a törvények előtti teljes egyenjogúságot.”

A liberalizmus és nacionalizmus kényes egyensúlyát kellett megteremtenie Deáknak mind a horvát-magyar kiegyezésről, mind pedig a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló törvény megfogalmazásakor. Deák szakított ugyan a liberálisok reformkori asszimilációs ábrándjaival, megalkotta viszont a politikai nemzet fogalmát:

„Magyarországban egy politikai nemzet létezik: az egységes, oszthatatlan magyar nemzet, melynek a hon minden polgára, bármi nemzetiséghez tartozzék, egyenjogú ország egységének, valamint a kormányzat és az igazságszolgáltatás szükségleteinek érdekében az egyenjogúságot „külön szabályok alá” lehet vonni. A nemzetiségi egyenjogúságról Deák alapelveivel megegyező felfogásban alkotott törvény a felsőbb hatóságok szintjén biztosította a magyar államnyelv egyeduralmát, a nemzetiségi nyelvhasználatot csupán alacsonyabb szinten, a regionális és helyi önkormányzatoknál tette lehetővé. A törvény legliberálisabb vonása az volt, hogy Európában egyedülálló módon garantálta a nem magyar ajkúak számára az anyanyelven történő iskolázás és művelődés jogát.”

Az utolsó napokban

„A Deák halálát megelőző évnek telén kemény fagyok jártak. Kik beléptek hozzá, a hidegtől pirosra csípett arccal, nagy kézdörzsölgetve dicsérték szobáját, hogy:

– Be jó idő van itt bent, Feri bácsi!

– Nagyon kemény az idő odakint?– kérdezé

– De az ám! Daróc hideg biz'a! – felelék a kérdezettek, azt hívén: tudja isten mily kedves dolgot mondanak neki.

Az öregúr elhallgatott. Kisvártatva aztán így szólt:

– Sajnáltnám, ha éppen most találnék meghalni. Valószínűleg sokan kísérnének, és megfáznának ebben a nagy hidegben.

Mekkora gyöngédség e gondolkozásban! Mekkora szerénység e szóban: „valószínűleg”! Gyászolónak a százezret túlhaladó száma a temetés napján igazat adott az ő szerény feltevésének, hogy „sokan” kísérték. Őerte reméljük, hogy nem fáztak meg.

– Ágai Adolf –

Deák Ferenc négy évtizedes politikai pályafutása 1873 novemberében ért véget. Hosszú évek óta kísértő betegségei, főként szívujaja, ekkor végleg elhatalmasodtak rajta. 1975-ben egy forrás szerint állapotáról így nyilatkozott:

„Én közel két éve már súlyosan szenvedek és dacára a tréfából gyártott híreknek, egészségem nem javul, sőt folyvást hanyatlak. Menni sem tudok, ha nem vezetnek: ülésből erős segítség nélkül nem vagyok képes, sőt a lefekvéskor is másnak kell engem ágyba segíteni. Étvágyam, álmom semmi: lábaim és hasam daganatja növekszik. De mit zúgolodom, 72 év szép kor, melyen túl ép, egészséges ember is méltán számolhat egészsége megromlására: aki beteges is, az ne követeljen sokat, megifjodni bizonyosan nem fog.”

Deák Ferenc

Még ebben az évben utolsó lakhelyére költözött, Széll Kálmán Egyetem tér 2. szám alatti, második emeleti lakásába. Az utolsó hónapokat már itt töltötte, Széll Kálmánnal és feleségével, Vörösmarty Ilonával, Vörösmarty Mihálynéval, valamint ápolónőivel.

Rendszeresen látogatta itt „Nedeczky István és két lánya,” Ferike és Emma, gróf Mikos János és orvosa Kovács Sebestyén Endre. Deák két szobát kapott. Nappalait, de időnként éjszakáit is egy kényelmes karosszékben töltötte. Előtte nagyobb, mellette egy kisebb asztal. Ezeken helyezték el gyógyszerreit, könyvei közül néhányat, óráját, szemüvegét, palatábláját, amelyre a legfontosabb közölnivalóit, kéréseit írta. A szobában székek, könyvszekrénye, íróasztala, felette Vörösmarty és Szalay László arcképe függött.

Deák Ferenc nagyon gyenge állapotban volt már az utolsó január elsején. Sokan tisztelegtek nála. Abban az időben a pártviszonyok még nem kötelezték a politikusokat az egymás elleni gyűlöletre, az öregúr meg anélkül is kivétel volt, akit tisztelettel vett körül mindenki.

Ezen utolsó január elsején megjelent nála a többi között Zsedényi Eduárd is. Zsedényi módfelett takarékos ember lévén, a habitusa is többnyire meglehetősen elhanyagolt állapotban volt. Deák megörült a látogatásnak, és amikor Zsedényi kifejezte jókívánságait, fölemelte a fejét:

„– Köszönöm, kedves Eduárd. E nehéz időkben jólesik az embernek viszontlátni egy ilyen régi ismerősét.

Zsedényi egészen elérzékenyült:

– Bizony, kedves Ferkóm, negyven esztendeje már, hogy ismerjük egymást...

– De kedves Eduárd, nem téged értettek, hanem a kabátodat!”

Deák Ferenc

Kezdetben még olvasták neki a lapok egyes cikkeit, sokan meglátogatták, ezáltal tájékozódott a politika alakulásáról, véleményt azonban már nem formált maga és mások számára sem.

Rosszulétei állandósultak, lázrohamok, eszméletvesztések gyötörték. Végso kívánságait Vörösmarty Bélának diktálta. Ebben azonban a látogatók újra és újra akadályozták. Később ő maga írta palatáblájára: Vagyonát Vörösmarty Béla vegye át és rendelkezze vele. A Pesti Napló 1876. január 28-iki esti kiadása szerint:

„Állapota romlik. Már négy napja nem evett. Szava elállt, a kábultság állandó, a lázas rohamok mindegyre ismétlődnek. Ma éjjel oly rossz volt, hogy a legszomorúbbtól félünk. Vörösmartyné és Széll Kálmánné asszonyok az egész éjet a nagy beteg mellett

töltötték, kit került az álom, s ki kábultságából olykor-olykor felriadva, kérdőleg tekintett a mellette virrasztó hölgyekre. Reggel elaludt, majd palatábláját kérte, de ujjai merevek voltak, beszélni sem tudott. Az utolsónak szánt üzenet elmaradt.”

A Zalai Asszonyoktól kapott hímezett szék

Válságos állapota miatt az országgyűlés működését egy órára felfüggesztették. Az utolsó orvosi közlemény szerint: „Az életveszélyes elgyengülési roham, mely reggel beállt, enyhült ugyan: a nagy beteg állapota azonban aggasztó.” A halál 1876. január 28-án este fél-tizenegykor érte.

A „haza bölcsé”-t január 30-án a Magyar Tudományos Akadémia előcsarnokában ravatalozták fel. 31-én Erzsébet királyné személyesen helyezte el babérkoszorúját. A temetésre 1876. február 3-án került sor. A nagy

ellenfél, Kossuth Helfy Ignác útján 1876. február 14-én egy ciprus ágat küldött Deák sírkápolnájának küszöbére.

Aztán eljött a nap, amikor felvette az utolsó kenetet. Templomba ugyan nem járt, de hitt Istenben. Miután meggyónt, ezt mondta:

„Nem az eszem, hanem a szívem kívánta. A vallásosság az érzésen alapszik.”

Erzsébet Királyné Deák Ferenc ravatalánál

Az utolsó időkben Deák Ferenc az Angol Királynő szállóbeli lakását már végleg elhagyta. Széll Kálmánnál lakott a mostani Egyetem téren. Ott látta őt Eötvös Károly, aki egy ünnepi vacsorára szeretette volna Deákot meghívni:

„A szoba az utcára, az egyetemre nézett. Deák karosszékekben ült a szoba hátulsó részében, egy kisebbfajta asztal mellett. Rendes fekete öltönyében volt a nagy ember. Bizony nem új ruha volt az. Hajadon fővel volt, s rögtön szemembe tünt, se haja, se szemöldöke, se bajusza nem őszült, nem is fogyott. Térdéin egy szürke, vastag kendő volt átvetve, mintha a hűvös levegő ellen kellene védekezésül. Lábai hasonló alakú kendőbe voltak begöngyölve. Arcán nem látszott nagy betegségnek semmi különös nyoma. A naptól barna, komor, fonséges arc a régi volt. Tenyérnyi hosszú szemöldöke nem volt elsimítva, kuszáltnan állott.”

Deák nem fogadta el a „Pesti Napló” negyedszázados évfordulójára szóló meghívást.

Deák Ferenc sírja Budapesten

„Azután levette rólam szemeit, s az előtte lévő kis asztalt nézte egy pillantásig. Rögtön észrevettem, hogy valamire még gondol s valamit még mondani akar. És csakugyan mondott még valamit:

– Szegény Kemény Zsiga. Derék ember volt, nagyon szerettem. Sokat dolgozott a lapban, mikor kedve volt hozzá. De utóbb nagyon elbetegesedett. Az orvosok megtiltották neki a vacsorázást. Egyszer úgy öt óra tájban, délután meglátogattam.

Az asztal mellett ült s előtte két nagy rostélyos és két szelet borjúpecsenye s borosüveg.

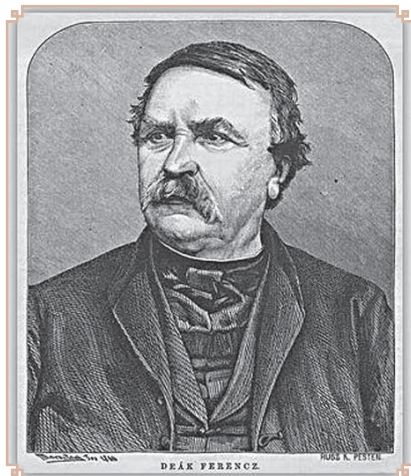
– Mit csinálsz, Zsiga? – kérdeztem.

– Hát ozsonnázom. Az orvosok megtiltották a vacsorázást, szót kell nekik fogadnom, hát így járok túl az eszükön.

Ezt felelte. – Nagy kár érte.

Ez volt Deák utolsó adomája.

– Eötvös Károly –

DEÁK FERENC
HAGYOMÁNYÖRZŐ
ALAPÍTVÁNY

A Deák Ferenc Hagymányörző Alapítvány Kurátorainak utószavai

Tisztelt Olvasó!

2013. október 17-én, számos helyen emlékeznek Deák Ferenc születésnapjára. E könyv megjelenésével mi a 210-ik születési évfordulón szeretnénk tisztelegni a 19. század egyik legkiemelkedőbb magyar államférfinak. Ő volt az első felelős magyar kormány igazságügy minisztere. Személyét már életében is nagy tisztelet övezet, melyet halála után a kiegyezés eredményei még jobban megerősítettek.

Kehidakustány (Kehida) az a szerencsés település, mely elmondhatja, hogy itt élt a haza bölcse. Deák számos kortársát fogadta a Kehidai kúriában és ezen alkalmakkor számos az ország életét befolyásoló döntés előkészítésére került sor. Sokan kérdezték honnan voltak a józan meglátásai. A válasz egyszerű: szerette a természetet, képes volt a mezőt, az erdőt járni és közben a friss Zalavölgyi levegőt belelelegezve tisztán és józanul válaszokat adni a felmerült problémákra.

„majd ha érdekeink nem különválva, hanem egy nemzeti közérdekben egyesülve fognak őrt állni a haza, a király és a törvény mellett, s együtt segítik elő az ország virágzását, akkor lesz betöltve azon kötelesség, mellyel hazánknak és önmagunknak tartozunk.”

– Lázár István elnök, Kehidakustány polgármestere –

Ennek a könyvnek a szerkesztői megtisztelték avval a kérésükkel, hogy – röviden – fogalmazzam meg, mit jelent nekem Deák Ferenc? Mielőtt erre választ adnék, engedje meg a Tisztelt Olvasó, hogy közös együttgondolkodásra hívjam, ezért kérdéseket tegyünk fel, és ezekre szívünkéből adjunk válaszokat, amelyek felelnek a szerkesztői kérdésre.

Kedves Olvasó! Az első kérdés az, hogy miért nem halványult el Deák Ferenc élete és munkássága a múltó időben?

Azért nem, mert a reformkor, 48, a kiegyezés – a polgárosodásnak az a kora, amelyben Deák Ferenc élt és munkálkodott – során öltött testet az a vágy, hogy az emberek újratereítsék világukat saját elképzeléseik szerint. Egy olyan világot, amelyben mindenki azt teszi, ami a dolga. Amikor gyönyörködhetünk abban, ami szép, amikor lelkesedhetünk eszmékért, és társakat találunk mindezekhez. Amikor látjuk, hogy a szükség együttérzést vált ki, és összefogást eredményez. Igen, kedves olvasó, ez a csodálatos érzés: a szabadság, a gondolat, a szó, az írás és a tett szabadsága. A szabadság az ember örök és természetes igénye. A szabadság az egyik embert egyenlővé teszi a jog előtt a másikkal. *„Amit mi óhajtunk, hogy egykor a valóságos magyar nemzet négyszázezerből tizenkettőmillióra emeltessék”* – ahogy ezt Deák Ferenc megfogalmazta. Deák korában született meg az a magyar nemzet, amely a szabad és a törvény előtt egyenlő, az egyes ember számára átélhető, belátható közösség és amely együvé tartozik. A nagy műből – a polgárosodásból – szinte mindenki, magyar és nem magyar, arisztokrata és pór, asszony és gyermek, agg és ifjú, honvéd és tábornok kivette a részét, s dacára a hétköznapi, vérmérséklet szabta összekülönbözéseknek, együtt cselekedett. Egy mindért és mind egyért. Deák Ferenc életét és munkásságát, a jogászai tudását a szabadságnak, a polgárosodásnak, az élet jobbításának szentelte.

A második kérdés az, Kedves Olvasó, hogy milyen ember volt Deák Ferenc?

Deák kivételes személyiség volt, életével és tetteivel az emberélet örök ethoszát, a szép, a jó és az igazság antik egységét valósította meg. Igazságos, szabadságszerető, önfeláldozásra kész volt élete során; erejét erkölcsi igazába vetett szilárd hite adta. Helyén volt az esze és a szíve, egyenesség, becsületesség jellemezte életét. Eszményei az igazság, az önzetlenség, a közjó szolgálata, a humánus, a becsület volt. Eszményeit nem csak hirdette, hanem meg is valósította, ma már történelemmé vált tetteiben. A nemzeti emlékezet Deák Ferencet ezen eszményei és tettei okán méltán tartja kiváló államférfinak, a „haza bölcsének”. Deák Ferenc szülőföldjét és hazáját szerető, bátor és valóban bölcs ember volt.

**Kedves Olvasó! Végezetül arra az utolsó, harmadik kérdésre,
hogy mit üzen nekünk Deák Ferenc,
az ő – magáról vallott – szavaival válaszolok:**

„Azok közé tartozom, kik okosan, de méltósággal engedve járnak a középúton”.

Deák „minden előlépést valóságos haladásként” értékelt. Számunkra Deák Ferenc azt jelenti, hogy ma is magunkénak valljuk igazságát: *„nemzeti csinoskodásunk haladásával változván az idő szelleme, sok régít el kell törlni, sok újat alkotni, sokat javítva változtatni”.* Nekem Deák Ferenc élete és munkássága azt jelenti, hogy az embernek emberi mivoltából fakadó elvitathatatlan joga: szabadságnak, jólétben, demokráciában élni, és életét a közösségre tekintettel berendezni. Mindehhez legyünk éppoly bátrak és bölcsek mint egykor Deák Ferenc volt

– Dr. Magyar Károly, a Zala Megyei bíróság elnöke –

*„Tudok én küzdeni remény nélkül is, érzem keblemben az erőt...” mert „csüggedést nem ismertem soha” és „félreteszem, elaltatom minden kétségemet, s az ügyet párto-
lom, úgy, amint azt elindítottatok.”*

Halljuk ki szavaiból, hogy tőlünk függ, milyen irányban halad nemzetünk sorsa: elsorvasztja-e az embert a pusztá önösség, vagy méltósággal rátalálunk feladatainkra. Hiszem, hogy mindannyiunknak megvan a saját küldetése: becsületesen, felelősséggel végezni munkáját, ápolni Deák és történelmünk nagyjainak örökségét. A jó ügy csak akkor bukik el, ha már egy ember sincs, aki képviselje. Amíg egy igaz ember van Nini-
vében, addig a gonosz hatalom nem alhat nyugodtan.

Miben állt az a politikai morális tőke, ami még akkor is megkérdőjelezhetetlenné tette Deák politikai súlyát, amikor éppen megváltoztatta a véleményét? Miként maradhatott Deák a magyar politikai élet erkölcsileg is legitim alakja negyven éven keresztül? Miként maradhatott Deák Ferenc hiteles személyiség?

Különbséget tudott tenni érdek és érték között!

Különösen fontos örökségünk ez ma, amikor az egész világ válságban van: morális válságban, a szellem szavára süketen. Megdőlt az ősi értékrend, elsilányult a cél. Nem érdekes többé a „honnan” – és a „hová” is bizonytalan, és pillanatnyi gazdasági érdekek döntenek világszerte.

– Nógrádi László, korábbi közlekedési miniszter –

Ültem a székében

Ezt azért nem kell komolyan gondolni, de a családom évtizedek óta viszonylag szoros szálakkal kapcsolódik a Deák Kúriához.

A 70-es években nagybátyám, dr. Kovács Lajos, a megyei oktatási osztály vezetője szülőfalujába, Kustányba hazafelé tartva megnézte a Deák Kúriát. Otthon csak annyit mondott: „Gyerekek, ezt az állapotot nem lehet így fenntartani, összefogással a kúriát fel kell újítani, amivel a deáki eszmét továbbra is fenntarthatjuk, bővíthetjük.”

Az önkormányzat és a megye segítségével elkezdődtek bizonyos felújítások. Abban az időben szolgálati lakás és nevelőotthoni diákok tanterme lett a létesítmény néhány szobája, de a múlthoz képest előbbre lépés, mert az omladozó falakat és a beázó tetőszerkezetet azért csak-csak sikerült megjavítani. Ebben az időszakban „ültem” a székében, hiszen az 5. a osztályfőnökeként rendszeres látogatója voltam a kúriának. Közben édesanyám a nevelőotthon gazdasági igazgatója lett és a megyei tanáccsal karöltve tovább csinósították, újították a sok felejtethetlen élményt, megbeszélést a falai közt őrző létesítményt. Rendbe tették a tetőt, a külső és a belső vakolást is felújították. A pincéből kikerültek a nem oda tartozó tárgyak és a csodás parkot is sikerült részben újjávarázsolni, persze ez csak egy lépés volt mindahhoz, amit ma már napjainkban látni lehet. Szerencsére az utóbbi időszakban a deáki szellem megőrzése anyagilag is jelentősen nagyobb támogatást kapott és ma már méltó Deák eszmeiségéhez. Igaz, még mindig nagyon sok munka és feladat vár azokra az emberekre, akik elhivatottak, hogy a kúriát működtessék, és az eszmeiséget továbbvigyék.

– Bóbits László Kehidakustány képviselő testület tagja –

Deák Magyarország önállóságáról és a nemzet megmaradásáról a következőképpen vélekedett:

„a népet, melyet e nemzethez, ezen nemzeti önálláshoz sem szeretet, sem nemzetiség, sem bizodalom, sem anyagi s erkölcsi jólét nem kötnek, a polgári jogok megosztásával kapcsolni a hazához, hogy oka legyen védelmezni ezen állapotot, melynek változtával ő is csak veszthetne, de semmit nem nyerhetne.”

Gondolatai a mai világ és európai viszonyok között is helytállóak és megfontolásra ösztönöznek.

– Dr. Gyimesei Endre, Országgyűlési képviselő –

Milyen ember volt véleményem szerint Deák Ferenc? Tisztességes, szellemes, erényes és erélyes, becsületes – sorolhatnám még a jelzőket, de ennyi is elég.

Nem Zalában születtem és nevelkedtem, iskoláimat az 1950-60-as években végeztem, és a Zalában meglévő Deák kultuszról semmit sem tudtam. Az iskolában, abban az időben a Kiegyezést, mint megalkuvást, elvtelen alkalmazkodást értelmezték és tanították. Deák Ferenc személyét is Kossuth és a 48-as forradalmárok mögé helyezték.

Fiatal állatorvosként kerültem Zalába – hamarosan megtudtam, hogy Deák birtokra – már az első héten megismerkedtem az egyik oldalági leszármazottal, akinek az édesanyja volt Deák lány: Bárczay Béla Keszthelyen végzett okleveles mezőgazdával, aki igazi régi vágású öregúr volt. Látra érdeklődésemet, sokat mesélt nekem a családi hagyományokról, és a családban megmaradt Deák Ferencsel kapcsolatos emlékekről. A Deákoknál a latin és német nyelv ismeretének hagyománya volt, magam is ismerek a XVIII. században kelt Deák unokatestvérek között írt latin nyelvű levelet. Tudom, Deák személyes könyvtárában is a sok könyv között Lívius, Tacitus, Seneca és más antik szerzők művei is megtalálhatók voltak, és ezeket olvasta is, természetesen eredetiben, hiszen fordítások abban az időben ezekről nem is voltak. Élete bizonyítja, hogy magyarként ilyen római erények szerint élt, mint „*Pati et facere Romanum est.*” (Tűrni és cselekedni római tett.)

Teljesen ez a mondat Líviusnál így áll: „*Et facere et pati fortia Romanum est.*” (Mind végrehajtani, mind kiállani vitézi tetteket római tulajdonság.)

A *pati et compati* (szenvedni és együtt érezni másokkal) eszméjét használja fel az első híressé vált feliratában: „*Ha kell, tűrni fog a nemzet, mint ősei tűrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait.*”

Szerény volt! Kortársai feljegyezték: alkoholt sohasem ivott, szerényen étkezett – ezt tudatosan is, hiszen hízásra volt hajlamos, szíve és tüdeje gyenge volt, mint bátyjának is, akinek ez okozta korai halálát. Orvosai tanácsára diétázott, hosszú sétákat tett. Erről a pusztaszentlászlói népemlékezet még századunkban is tudja, hogy sógora kastélyától naponta az öreg tölgyesig elsétált az öregúr. Egyetlen káros szenvedélye a dohányzás volt.

Szellemissége anekdotázásban nyilvánult meg, minden helyzetben tudott élesen replikázni.

Mondásai, anekdotái máig fennmaradtak, összegyűjtve könyvekben olvashatók.

Biztosan kevesen tudják, hogy az 1990-es években gyakran emlegetett „*állatorvosi ló*” kifejezés is Deáktól származik. Eredete az, hogy egyik betegeskedése alkalmával megkapta K. Mátyus István orvosdoktor frissen megjelent könyvének tiszteletpéldányát, melynek címe: Lovakat orvosló könyv volt. Címlapján egy ló képe, nyilakkal megjelölve, melyik testrésze lehet beteg. A könyvet kézbe véve így szólt: „*Ez a szegény ló még nálam is betegebb, hiszen ennek minden baja van!*”

Ferenc József arra kérte a magyar országgyűlést, hogy évente kétszer sorozzanak katonákat. Erre azt felelte: „*Felség! Magyarországon az anyák évente csak egyszer szülnék.*”

– Dr. Szinkú Mihály, Zalatárnok, Deák kutató –

Felhasznált irodalom

Deák Ferenc élete és kora
Liska Dénes: Deák Ferencz az anekdoták tükrében
Kónyi Manó: Deák Ferencz Beszédei
Király Béla: Deák Ferenc
Sándor Pál: Az anekdotázó Deák Ferenc
Fekete Sándor: A nemzet prókátora
Pölöskei Ferenc: Deák Ferenc utolsó évei
Zala Megyei Levéltár: Zala követe, Pest képviselője
Zala Megyei Levéltár: Zalának büszkesége
Kenyeres Ágnes: Magyar Életrajzi Lexikon
Estók János: Igazság és törvény
Deák Ágnes: Deák Ferenc
Id. Horánszky Nándor: Deák Ferenc lelkialkata és befolyása a politikai pályájára
Kossuth Kiadó: Deák Ferenc emlékalbum
Gondolkodó magyarok: Deák Ferenc – Kossuth Lajos Párbeszéd a kiegyezésről
Mészáros T. László „Szeretettel vár Kehidakustány”

Internet

http://users.atw.hu/historiamozaik/pillanatok_deak_ferenc_eletebol.html
http://hu.wikipedia.org/wiki/De%C3%A1k_Ferenc

DEÁK FERENC
HAGYOMÁNYÓRZÓ
ALAPÍTVÁNY

